

Raquel SAMANIEGO LOZAR

LA INFORMACIÓ A LA RÀDIO DURANT EL
FRANQUISME

*Treball Fi de Carrera
dirigit per
Daniel ARASA I FAVA*

Universitat Abat Oliba CEU

Facultat de Ciències Socials

Llicenciatura en Periodisme

2007

RESUM

El Treball Final de Carrera investiga l'evolució de la ràdio a Espanya durant la dictadura franquista, entre els anys 1939 i 1975. El seguit de qüestions polítiques i socials que es viuen al país durant la postguerra fan que el mitjà radiofònic es desenvolupi notablement durant la primera etapa del franquisme, però no només com una arma de propaganda o d'informació oficial del règim, sinó també com entreteniment per als oients. Serien les emissores privades les que impulsarien de manera més important l'aparició de nous espais dedicats a la societat popular i també, les que potenciarien la difusió de la cultura. Posteriorment, Radio Nacional de España, l'emissora pública, també acompanyaria a les privades en l'emissió de magazins i programes de varietats.

En el treball acadèmic també es destaca l'evident diferència entre les restriccions a la ràdio al principi del mandat i al final. Els primers anys de la dictadura es caracteritzen per una forta censura pel que fa a la informació i a la difusió de programes. No obstant, l'obertura del règim als voltants dels 60 permetrà a les emissores ser més arriscades en la seva programació.

RESUMEN

El Trabajo Final de Carrera investiga la evolución de la radio en España durante la dictadura franquista, entre los años 1939 y 1975. El conjunto de cuestiones políticas y sociales que se viven en el país durante la posguerra hacen que el medio radiofónico se desarrolle notablemente durante la primera etapa del franquismo, pero no sólo como una arma de propaganda o de información oficial del régimen, sino también como entretenimiento para los oyentes. Serían las emisoras privadas las que impulsarían de manera más importante la aparición de nuevos espacios dedicados a la sociedad popular y también, las que potenciarían la difusión de la cultura. Posteriormente, Radio Nacional de España, la emisora pública, también acompañaría a las privadas en la emisión de **magazins** y programas de variedades.

En el trabajo académico también se destaca la evidente diferencia entre las restricciones en la radio al principio del mandato y al final. Los primeros años de la dictadura se caracterizan por una fuerte censura con respecto a la información y a la

difusión de programas. No obstante, la apertura del régimen sobre los años 60 permitirá a las emisoras ser más arriesgadas en su programación.

SUMMARY

The Final Work of Career investigates the evolution of the radio in Spain during the pro-Franco dictatorship, between the years 1939 and 1975. The facts of political and social questions that they live in the country during the postwar period do that the radio media develops notably during the first stage of the Franco's regime. Not only as a weapon of propaganda or of official information of the regime, but also as entertainment for the listeners. The private radios would stimulate in a more important way the appearance of new spaces dedicated to the popular society and also, they would promote the diffusion of the culture. Later, Radio Nacional de España, the public issuer, also would accompany to the private roads in the emission of magazines and programs of varieties.

In the academic work is stood out too the evident difference between the way of work in the first radio of the mandate and the last. The first years of the dictatorship are characterized by a strong censorship with regard to the information and the diffusion of programs. Nevertheless, the opening of the regime on the 60s will allow to the issuers to be more risked in their programming.

SUMARI

<u>Introducció</u>	<u>7</u>
1. <u>Antecedents</u>	<u>9</u>
1.2.- La ràdio al néixer el Front Popular	9
1.3.- Sublevació militar i Guerra Civil	10
1.4.- La ràdio al servei de la República	12
2. <u>El franquisme. La ràdio al servei del règim (1939-1949)</u>	<u>16</u>
2.1.- Situació política i canvis en el sistema radiofònic	18
2.2.- La censura i les consignes	22
2.3.- Innovació de les ràdios privades en programació d'espectacle	27
2.3.1. L'èxit del ràdioteatre	29
2.3.2. La ràdio dedicada a la dona	30
2.3.3. L'aparició dels concursos	34
2.4.- Creació de Ràdio Espanya Independent (Ràdio Pirenaica), el 1941	35
2.5.- Cronologia de la ràdio als anys 40.	42
3. <u>De la ràdio espectacle a l'època del transistor (1950-1962)</u>	<u>45</u>
3.1.- Les grans millores internacionals	45
3.2.- La censura del ministre d'informació, Arias Salgado	47
3.3.- Radio Nacional de España a Barcelona	49
3.3.1. Els programes en català a RNE	51
3.4.- Empenta al negoci publicitari	53
3.5.- L'exitós descobriment de <i>Cabalgata Fin de Semana</i> i Bobby Deglané	56
3.6.- L'aparició dels serials i ràdionovel·les	59
3.7.- Els programes esportius, la revolució dels diumenges	61
3.8.- Dues grans figures a la SER: José Luis Pecker i Joaquín Soler Serrano	61
3.9.- Els inicis de la televisió	65
3.10.- Cronologia de la ràdio als anys 50	66

4. <u>De la racionalització del sistema a la llibertat d'informació (1963-1976)</u>	70
4.1.- Arribada de la "Llei Fraga", el 1966	70
4.2.- RNE a Barcelona als 60	71
4.3.1.- Naixement de la ràdio comercial, Ràdio Peninsular	73
4.3.- Cap a la Transició (1969-1975)	74
4.4.- Cronologia dels anys 60 i de l'última etapa	75
<u>Conclusió</u>	79
<u>Bibliografia</u>	80
<u>Annexos</u>	82
Annex I. Arxiu fotogràfic de Joan Armengol	82
Annex II. Premis Ondas de la ràdio	87

INTRODUCCIÓ

El dia 1 d'abril de 1939 finalitzava la Guerra Civil amb la victòria del general Francisco Franco. S'iniciava una dictadura que, amb més o menys duresa, es va perllongar fins el 1975. La primera etapa de la postguerra va suposar misèria, fam i dificultats per a la major part de la població. Va estar acompanyada per la repressió que el franquisme va exercir sobre tots els àmbits, des del món laboral al domèstic, passant per la vida social.

A tots els nivells i activitats laborals es van imposar determinades obligacions. Es el cas del mitjà radiofònic, que tampoc va escapar a les imposicions del règim franquista ni als oportuns càstigs que s'aplicaven si hi havia qualsevol difusió que el règim considerava deslleial. En aquella època, la censura prèvia s'aplicava estrictament per tal que qualsevol peça emesa per la ràdio seguís la línia ideològica del règim dictatorial. Amb tot, però, el desenvolupament de la ràdio com a instrument d'informació i d'entreteniment va arribar amb força durant la dècada dels 40, període en plena postguerra. L'objectiu d'aquest Treball Final de Carrera és mostrar quines són les raons d'aquest impuls de la ràdio en aquells durs moments, quan pocs anys enrere s'havia sortit d'una cruel guerra entre dues Espanyes. Quins eren els punts forts del mitjà per aconseguir transmetre tants valors a una gran audiència de l'època? Per demostrar la hipòtesi, s'inclouen alguns documents extrets dels arxius sonors de Ràdio Barcelona.

També, per donar resposta a moltes d'aquestes preguntes, era imprescindible tenir l'opinió de radiofonistes professionals d'aquell període, que expliquessin de primera mà les seves pròpies experiències i com van viure el franquisme darrera dels micròfons. Les dues persones que fan més destacades i àmplies aportacions a aquest treball pertanyen, la primera, Radio Nacional de España, l'emissora pública i la única que podia emetre informació. La segona, a Radio Barcelona, englobada el 1940 en la Cadena SER, que es va centrar en aquella dècada en els programes d'entreteniment.

Jorge Arandes va néixer el 1929 a Barcelona. Va iniciar-se a Ràdio Miramar l'any 1947, però poc després va passar a ser la veu dels estudis de Radio Nacional de España de Barcelona. Poc després es va encarregar de portar un dels programes d'entreteniment més famosos de l'època,

Fantasia, juntament amb Federico Gallo, i les locutores Maruja Fernández (la recordada Elena Francis), María Matilde Almendros o Lola Martínez. A mitjans dels anys 60, Arandes va ser nomenat director de RNE a Barcelona, i poc després, director de RTVE a Madrid. Poc abans de la mort de Franco, el locutor català va tornar a Barcelona, i es va posar al front de Ràdio Peninsular, l'emissora comercial de RNE. El 1976, acabat el règim, Arandes va ser l'impulsor, fundador i director de Ràdio 4, "l'emissora que us parla en català". I finalment, el 1983, va ser nomenat director general de Ràdio Salut, càrrec que va ocupar fins la seva jubilació.

Jorge Arandes ha rebut nombrosos premis per la seva trajectòria als micròfons i com a directiu: el Premi Nacional de Radiodifusió el 1952; el Premi Ondas el 1958; la Clau de Barcelona el 1981 i el Premi al millor director d'emissora el 1981. A l'actualitat Arandes és vicepresident de l'Associació Catalana de Ràdio Privada i presideix la delegació de Catalunya de l'Associació de Veterans de RTVE. Des del maig de 1996, ocupa la presidència del APEI-PRTV, l'Associació Professional Espanyola d'Informadors de Premsa, Ràdio i Televisió.

Joan Armengol va néixer a Igualada i va començar a la ràdio local recitant poesies. A Ràdio Joventut. Allí, el 1950, es va convertir en la primera veu de l'emissora quan només tenia 16 anys. Armengol escrivia també a la revista *Voz Escolar*. Hi va haver un moment de la seva etapa professional inicial, que el locutor va treballar en cinc llocs diferents: Ràdio Barcelona, Televisió Espanyola, Correu Català, Revista Ondas i a una publicació de la companyia d'autobusos i tramvies.

Actualment, Armengol és reconegut en el món radiofònic com un gran entrevistador, degut a la seva àmplia llista de noms d'artistes, polítics, esportistes o cantants que el locutor ha pogut escriure a les seves pàgines d'història personal. La seva carrera professional va oferir espais molt importants dins de la programació de Ràdio Barcelona, que va ser la primera ràdio privada en impulsar l'entreteniment. Entre els diferents reconeixements a la seva carrera radiofònica, destaca el Premi Ondas, obtingut el 1958.

1. ANTECEDENTS

1.1.- La ràdio al néixer el Front Popular

El 15 de gener de 1936 quedava constituït el Front Popular, coalició que englobava pràcticament a tots els sectors de l'esquerra política i social. Uns dies abans, el Govern centrista de Manuel Portela Valladares, que acabava de dissoldre les Corts, havia aixecat la censura de premsa, vigent des d'octubre de 1934, perquè la campanya electoral pogués discórrer amb plenes garanties democràtiques. Al propi temps, el Govern reiterava la prohibició, imposada ja a les eleccions de 1933, de que els partits polítics utilitzaren la ràdio com mitjà de propaganda electoral, perquè l'entenien com "instrument i concessió de l'Estat". La ràdio compliria així una funció exclusivament institucional a favor del desenvolupament pacífic de la campanya i de la jornada electoral del 16 de febrer.

Aquestes limitacions al creixent protagonisme social de la ràdio rebel·laven la por de les institucions polítiques vers el poder del nou mitjà de comunicació, que en els últims anys havia experimentat a Espanya un notable creixement: uns 50.000 receptors en 1931 per 303.000 el desembre de 1935, molt lluny encara, en tot cas, dels més de set milions de receptors registrats a Anglaterra i Alemanya o dels 2.600.000 de França. Però els esdeveniments de febrer de 1936 (jornada electoral, resultat dels comicis i nou Govern) van posar de manifest la superioritat informativa de la ràdio en moments clau. La vespra electoral, el president del Consell de Ministres Portela Valladares va realitzar a través dels micròfons d'Unión Ràdio una declaració oficial apel·lant al seny dels ciutadans en aquell moment decisiu. El 16 de febrer, el país va continuar el desenvolupament de la jornada gràcies a la informació facilitada per aquesta emissora. El 20 de febrer, Manuel Azaña, dirigia als ciutadans una primera declaració del Govern del Front Popular, que va ser emesa per Unión Radio i transcrita per la premsa el dia següent. Poc després, la mateixa emissora transmetia un vibrant discurs del president de la Generalitat, Lluís Companys, que es trobava a Madrid a l'espera de ser retornat al seu càrrec.

La victòria del Front Popular sobre la CEDA i la coalició de dretes a les havia estat resultat de la mobilització de totes les esquerres davant l'amenaça dretana que representava la CEDA i a favor d'un programa mínim de reformes socials, a més de la amnistia als milers de represaliats després de la Revolució d'Octubre.

1.2.- Sublevació militar i la Guerra Civil

La sublevació de les guarnicions de Ceuta, Melilla i del Protectorat de Marroc el 17 de juliol de 1936, va motivar una declaració radiofònica del Govern del Front Popular, transmesa a les vuit i mitja del matí del 18 de juliol, anunciant el fracàs absolut d'aquest nou atemptat contra la República. Hores després, els carrers de les ciutats espanyoles es van anar omplint d'altaveus connectats a la ràdio, que permetia seguir l'evolució dels esdeveniments. Les autoritats insistien en que la situació estava controlada, però aquell mateix dia l'alçament s'havia estès a les Illes Canàries i a la Península. Allò suposava l'ocupació d'emissores de ràdio pels rebels i, en conseqüència, la propagació radiofònica de l'estat de guerra, que d'aquesta forma anava cobrant amplitud a través de les ones.

La ràdio es va convertir des del moment del mateix alçament en un important objectiu militar. En molts casos, el pla dels rebels incloïa fer-se amb el control de l'emissora local. L'èxit o el fracàs del moviment, executat amb una notable manca de coordinació i sincronia, es va anar coneixent a través de la ràdio, l'únic mitjà, tot i l'extrema mediatització que sofria, capaç de donar una certa coherència al trencaclosques en que havia quedat el país. Només la ràdio permetia, efectivament, conèixer (o esbrinar) la realitat. Però des del mateix 18 de juliol hauria de cobrar sobretot un extraordinari valor com instrument de propaganda de guerra, tal com va demostrar a les seves famoses xerrades radiofòniques el general Queipo de Llano, que va convertir Ràdio Sevilla en la seva vertadera caserna general: quasi 600 programes des del 18 de juliol, quan va dirigir la primera de les seves xerrades, fins l'1 de febrer de 1938.

Document 1. La ràdio com arma de propaganda bèl·lica

(...) Aquí seguimos imponiendo castigos a distintos pueblos, donde los criminales marxistas, ebrios de sangre, continúan sus crímenes contra pequeños puestos de la benemérita Guardia Civil; pero tengan presente los que estos crímenes cometan, que, aunque luego se escondan bajo la tierra, serán inmediatamente castigados. Y tanto da que sea uno, como diez, como ciento... ¡los que sean! El castigo de cuantos participan de ataques contra los puestos de la Guardia Civil ha de ser el mismo, pues estamos decididos a aplicar la ley con firmeza inexorable. ¡Morón, Utrera, Puente Genil, Castro del Río, id preparando sepulturas!

Queipo de Llano durant la seva intervenció a Ràdio Sevilla

Y aquí me veo obligado a hacer públicas noticias bien tristes y que me llenan de dolor; pero no tengo más remedio que aprobar estas medidas, necesarias para el mantenimiento de la disciplina social.

Cumpliendo lo dispuesto en el bando de guerra, esta mañana ha sido fusilado el comandante de Artillería señor Loureiro, por haber ordenado la entrega de doscientos fusiles y otras tantas pistolas a los marxistas, a fin de que asesinasen a nuestros valientes soldados. La misma pena han sufrido el capitán don Justo Pérez, coautor de semejante crimen, y el teniente don Manuel Cangas, que tripulando un auto blindado, hizo fuego contra nosotros, causando numerosas bajas entre la escasísima guarnición

de Sevilla. También ha sido fusilado el presidente del Sindicato Obrero de la Pirotecnia, por haber declarado la huelga y ejercido coacciones sobre los obreros. La misma pena han de sufrir absolutamente cuantos caigan en nuestras manos por coacciones a los trabajadores.

Obreros de Sevilla: Conozco perfectamente vuestro estado de ánimo, y veo que tenéis deseos de trabajar, pero que algunos no osáis hacerlo –aunque ya están cubiertos la mayor parte de los servicios- por miedo a esos Comités de barrio que os amenazan con las pistolas. Yo os autorizo, bajo mi responsabilidad, a matar como a un perro a cualquiera que se atreva a ejercer coacción sobre vosotros; que si lo hicierais así, quedaréis exentos de toda responsabilidad.

Sed ciudadanos dignos, y cooperad al servicio de la Patria que necesita de hombres conscientes y trabajadores que no quieran utopías como la jornada de seis horas, que sería una ruina para la Economía de nuestro país, sino verse retribuidos. Estemos todos dispuestos a que España, mostrándose digna de su pasado, recobre muy pronto el esplendor que tuvo en pasados siglos. Obreros, desprendeos de la tiranía de esa canalla que vive a expensas de vuestros jornales, como son la mayoría de vuestros dirigentes. Aprestaos al trabajo, y España os lo agradecerá.¹

---

¹ General Queipo de Llano: charla radiofónica del 23 de julio de 1936.

1.3.- La ràdio, al servei de la República

La guerra civil va ser una nova ocasió per a la consagració de la ràdio com a nou i gran mitjà modern de la comunicació i de propaganda, i ja durant la guerra civil la seva difusió va créixer ràpidament. La ràdio esdevenia, per tant, un mitjà de comunicació estratègic per al desenvolupament de la guerra. El govern de la República es va adreçar per ràdio a la població en les primeres hores traient importància a l'alçament i també va ser per aquest mitjà que des de Madrid es va donar l'ordre de dissolució de l'exèrcit. La majoria de les emissores del país, sobretot les més importants, havien quedat en territori de la República (Barcelona, España de Madrid, València, Unión Radio de Madrid, San Sebastián i RAC), però els nacionals (les emissores més importants dels quals van ser inicialment Sevilla, Requeté de Pamplona, Ceuta i Melilla) van obtenir dels alemanys subministraments importants de material radiofònic.

La Generalitat va confirmar el control sobre les emissores de Catalunya amb les mesures de protecció del 17 de juliol. Pel decret del dia 29, s'apropiava de les dues emissores de Barcelona, Ràdio Associació i Ràdio Barcelona, que passaven a dependre del Departament de Cultura i el seu personal esdevenia funcionariat. Es tractava així d'evitar la incautació dels dos mitjans radiofònics pels comitès revolucionaris. Més endavant, es crearia un servei públic de ràdio (el Servei Oficial de Radiodifusió), mantenint l'ús provisional de les emissores mentre no se'n creessin de públiques.

Per un decret de 12 d'agost, es va crear la Comissaria de Radiodifusió com a òrgan de control i direcció de la política radiofònica. El seu director va ser Josep Fontbernat, diputat al Parlament per ERC, i oferia a les dues emissores barcelonines una emissió a les 9 del matí dedicada als editorials de la premsa, la difusió de les disposicions oficials més importants i les llistes de persones dels partits que havien de parlar cada dia. Uns mesos més tard, pel decret de 8 de gener de 1937, els serveis de radiodifusió van ser adscrits directament a la Presidència de la Generalitat. En la mateixa data es va crear la Direcció General de Radiodifusió, que assumeix les competències anterior de la Comissaria, amb Fontbernat com a director general, així com un impost sobre la tinença d'aparells receptors de ràdio, amb l'objectiu de realitzar un cens d'aparells, cosa que en els anys anteriors no havia estat possible i que la guerra feia inajornable.

Es va plantejar la creació d'una emissora pròpia de la Generalitat, amb una potència de 100 quilovats, molt superior als tres de Ràdio Associació i als set i mig de Ràdio

Barcelona, finançada amb aquest nou impost i les taxes sobre la publicitat radiada. Es tractava, això sí, d'una regulació estricta del règim de la radiodifusió de guerra, afegint-hi un control de les emissores comarcals, fins aleshores sense direcció política i en un règim de voluntarisme. Es consagrava, d'aquesta manera, la participació activa dels treballadors, ja que les emissores eren gestionades per comitès obrers, que en el cas de Ràdio Barcelona comprenien la CNT i la UGT i en el de Ràdio Associació només la UGT, sindicat d'origen socialista molt vinculat als comunistes. La guerra, en tot cas, havia acabat amb la rivalitat entre les dues emissores, que les exigències dels temps feien viure en un règim d'igualtat i de col·laboració.

Les dificultats humanes, materials i tècniques de la guerra van plantejar molts problemes a la vida de les emissores. La ràdio, a diferència de la premsa, era un mitjà que escapava fàcilment al control de les autoritats i era susceptible d'infiltracions i espionatge. La pròpia programació de les emissores va dependre molt de l'espontaneïtat revolucionària fins a principis de 1937. Aquest segon any de guerra, va ser sotmesa a la planificació política i, finalment, des de gener de 1938, a una centralització i un control més fermes.

La situació a Catalunya va empitjorar amb la conquesta de Lleida per les tropes nacionals el 4 d'abril de 1938. El dia 15, Catalunya va quedar separada de la resta del territori republicà en ser ocupat Vinaròs i després Amposta i el sud del riu Ebre. Els bombardejos constants, les restriccions, la manca de queviures, van crear una profunda desmoralització entre la població civil, que seguia el decurs dels esdeveniments ben a prop del receptor de ràdio. Els barcelonins solament podien escoltar Ràdio Associació, ja que l'EAJ-1 Ràdio Barcelona va deixar d'emetre un temps abans. El 26 de gener de 1939, Barcelona va quedar en poder de les tropes franquistes.

Els radiooients van assabentar-se de l'acabament de la guerra i de la victòria dels nacionals a través de la ràdio, quan el locutor Fernando Fernández de Córdoba va anunciar el fet amb un comunicat oficial: *“En el día de hoy, cautivo y desarmado el ejército rojo, han alcanzado las tropas nacionales sus últimos objetivos militares. La guerra ha terminado”*. L'últim “parte oficial de la guerra” des del “Cuartel General del Generalísimo” inauguraria una nova etapa. Un temps caracteritzat per depuracions i les ferides de la guerra.

Jorge Arandes

“Jo era molt petit quan es va acabar la guerra. Hi havia moltes carències de menjar i de tot, ho vam passar una mica “canutes”. Recordo que durant la guerra menjàvem farinetes, i coses molt rares i moltes vegades havíem d’anar al menjador d’auxili social. A mi em va agafar molt jove, però aquella etapa va ser molt dura. A més, la gent ni es fixava en qui manava ni en qui ordenava les coses. L’únic que volien era menjar i treballar si podien. Jo anava a col·legi i sabia que al acabar havia de passar per un antic cine, els Verdi, ja que hi havia uns menjadors on donaven el dinar, i a la tarda, el berenar, sempre un “xusco”. Espanya estava destrossada per tot arreu, però de mica en mica, es va anar rehabilitant”.

Els guanyadors de la guerra donen una gran importància al mitjà radiofònic. Aquest fet ja va ser factible el febrer de 1938, quan el primer Gabinet de Franco va posar en marxa el Departamento de Radio, que depenia del Servicio Nacional de Propaganda. Aquesta vinculació orgànica informava de la importància que tenen les emissions radiofòniques pels nacionals. Un cop acabada la confrontació bèl·lica, els nacionals van disposar d’una xarxa d’emissores capaç de difondre tots els actes socials i polítics del nou poder.

Document 2. Preàmbul de la Llei de Premsa de 1938

Uno de los viejos conceptos que el Nuevo Estado había de someter más urgentemente a revisión era el de Prensa. Cuando en los campos de batalla se luchaba contra un principio que había llevado a la Patria a un trance de agonía no podía perdurar un sistema que siguiese tolerando la existencia de ese “cuarto poder”, del que se quería hacer una premisa indiscutible.

Correspondiendo a la Prensa funciones tan esenciales como las de transmitir al Estado las voces de la Nación y comunicar a ésta las órdenes y directrices del Estado y de su Gobierno; siendo la Prensa órgano decisivo de la formación de la cultura popular y, sobre todo, en la creación de la conciencia colectiva, no podía admitirse que el periodismo continuara viviendo al margen del Estado. (...)

No permite el momento tratar de llegar a una ordenación definitiva, por lo que inicialmente deberá limitarse la acción de Gobierno a dar unos primeros pasos que luego se continúen, firmes y decididos, hacia esa meta de despertar en la Prensa la idea del servicio al Estado y de devolver a los hombres que de ella viven la dignidad material que merece quien a tal profesión dedica sus esfuerzos, constituyéndose en apóstol del pensamiento y de la fe de la Nación recobrada a sus destinos. (...)

Redimido el periodismo de la servidumbre capitalista, de las clientelas reaccionarias o marxistas, es hoy cuando auténtica y solemnemente puede declararse

la libertad de Prensa. Libertad integrada en derechos y deberes que ya nunca podrá desembocar en aquel libertinaje democrático por virtud del cual pudo discutirse a la Patria y al Estado, atentar contra ellos y proclamar el derecho a la mentira, a la insidia y a la difamación como sistema metódico de destrucción de España, decidido por el rencor de los poderes ocultos.

2. EL FRANQUISME. LA RÀDIO AL SERVEI DEL RÈGIM (1939-1949)

Amb la victòria franquista, una part molt important de la població catalana, polítics, dirigents i militants de partits obrers i republicans, quadres sindicals i intel·lectuals van haver de marxar a l'exili. Es calcula que durant els primers mesos de 1939 van travessar la frontera entre Catalunya i França 430.000 persones, que fugien dels bombardejos dels exèrcits franquistes. La majoria, sobretot traslladats a França, van ser internats en camps de refugiats.

A Espanya, tota activitat de caire polític o sindical fora del règim va quedar prohibida i, per tant, era penada judicialment. L'exèrcit d'ocupació va iniciar una dura repressió i les execucions col·lectives van ser habituals. Es calcula que uns 150.000 catalans van anar a parar a camps de concentració i a presons, i que 3.800 van ser afusellats per motius polítics, entre ells Lluís Companys, president de la Generalitat de Catalunya. Molts més van ser depurats.

Pel que fa a la programació de la ràdio que neix del nou règim, transpira en tot moment la ideologia nacionalista, la defensa i la promoció del corporativisme, la exaltació del líder, l'unilingüisme i la religiositat extrema, entre d'altres. Però el triomf militar no solament va comportar la repressió política i social, sinó també la lingüística i cultural. Es va prohibir l'ús públic del català, tant escrit com parlat, en els mitjans de comunicació i en l'ensenyament, així com en qualsevol organisme o institució pública o privada. Tot símbol de catalanitat va ser durament perseguit. Però a partir de la dècada dels seixanta, el règim va tolerar, fins i tot a la televisió, una mínima presència de la llengua catalana en aspectes folklòrics, i en publicacions o espais clarament marginals. La bandera catalana, tanmateix, va continuar prohibida. No obstant, tots els professionals de la ràdio d'aquell període no tenen la mateixa opinió.

Jorge Arandes

“Quan sento que la gent d'ara parla de l'opressió que va haver a la llengua catalana durant el franquisme, jo penso que s'ho deuen inventar perquè jo no vaig sentir mai res. A mi en cap moment ningú no em va dir que no parlés en català. Jo hi parlava i no passava res. I teníem programes en català tant a la ràdio com a la televisió després. La prova és de que jo vaig prendre possessió com a director de RTVE un 23 d'abril de l'any 1964 i, immediatament, el primer que vaig fer va ser obrir un espai que es deia

“Teatre Català”. Molt abans a la ràdio ja funcionava el català, perquè teníem, a banda de RNE, l'emissora de Ràdio Peninsular, que era comercial, que tenia un gran conjunt de locutors, redactors i productors catalans, on es feia molta feina”.

“A la gent li agradava molt sentir el català pels dos mitjans de comunicació. Però a la ràdio va comptar amb una inserció del català molt suau i ningú va protestar. Alguna vegada ens va arribar una advertiment del governador civil, dient-nos: “Ustedes han ampliado la programación en catalán”. Li contestàvem que sí sense cap problema. “Pues me parece que es mucho”, responia ell. El que jo li contestava és que això li havia de dir al Ministre, donat que jo depenia del Director General de Ràdio i Televisió i era ell qui m'autoritzava”.

“A RNE teníem diversos programes, com per exemple, ‘Parlem-ne’, a Ràdio Peninsular; o les ‘Lliçons de català’. Poc a poc va anar introduint-se el català, i no va estranyar mai a la gent. I si venia algú que volia expressar-se en català, se li preguntava en el mateix idioma. El que no vaig permetre mai és que l'entrevistat i el locutor, en ràdio, o el presentador, a la televisió, parlessin en diferent idioma, un en català i l'altre en castellà”.

“Jo tinc una teoria que és la dels fets consumats. Si tu fas una cosa i allò no surt malament, difícilment te la trauran. Ara, si tens por del que puguin dir o fer, llavors sí que sortirà malament. Jo he arribat a fer coses agosarades, com no donar en el moment que s'emetia el “Diario hablado de Radio Nacional de Espanya”. Sinó que el que feia era gravar-lo i reproduir-ho a l'entreacte d'una retransmissió d'òpera al Liceu. Artística i èticament jo no podia tallar un ària d'òpera o la orquestra per posar el ‘diario hablado’. Sense preguntar-ho a ningú, vaig manar que el ‘diario hablado’ es gravés i es donés al primer entreacte que hi hagués a la retransmissió, i així es va fer. Van reaccionar una mica a Madrid, dient que el ‘diario hablado’ era sagrado, i jo contestava que para Barcelona, el Liceo también. Jo no volia responsabilitzar-me de tallar una obra del Liceu”.

Joan Armengol

“El català ha anat rodant poc a poc. Nosaltres teníem un programa que es deia ‘La comarca nos visita’, que el feia José Maria Carrasco, que utilitzava els dos idiomes. Però ja s'havia fet ràdioteatre en català abans, inclús programes de sardanes en català... Però per parlar lliurement en aquest idioma ens hem de remuntar després de la mort de Franco”.

2.1.- Situació política i canvis al sistema radiofònic

La Llei de Premsa de 1938, inspirada i redactada pel Ministre de l'Interior, Ramón Serrano Súñer, havia ratificat el règim de censura instaurat a la zona franquista el 28 de juliol de 1936. Aquesta, havia establert cinc tipus principals de mecanismes de control: la censura prèvia, el sistema de consignes, la designació del director, l'assignació de *cupos* de paper i el control de la professió periodística mitjançant el Registre Oficial de Periodistes (ROP). Així, es posava fi al principi liberal sobre la independència i la llibertat de la premsa que, amb diferents daltabaixos, havia regit a Espanya des de les Corts de Cadis.

Totes les capçaleres, les instal·lacions i els tallers de premsa van passar a estar al servei del nou Estat, i en particular, del partit FET de las JONS que unificava formalment, sota l'hegemonia de Falange, a les forces polítiques integrants del Movimiento Nacional. Una ordre del Ministeri de Governació del 6 d'octubre de 1939 va atorgar a Radio Nacional de España (RNE) el monopoli de la informació nacional i internacional, que va significar que l'activitat de les altres 68 emissores privades que operaven amb el vell indicatiu EAJ quedaven circumscrites a l'àmbit de l'entreteniment. Aquestes últimes, per tal d'emetre informació, havien de connectar amb la ràdio pública, RNE.

A finals de 1939, Radio Barcelona va quedar controlada pels nacionals. Ràdio Associació de Catalunya (RAC), però va continuar emetent fins que un grup de soldats interrompé la locutora Rosalia Rovira en el locutori quan anunciava un disc en català: *"Sí, señorita: digo que ahora, el nombre de la emisora, a ese 'Aquí Radio Asociación de Cataluña' que usted debe pronunciar, debe, tiene que añadir 'al servicio de España y a las órdenes del Caudillo'; y antes de que ella se acercase al micrófono, antes de que pudiera reaccionar, un "Arriba España", "¡Viva Franco!", gritando ante el mismo, daba al mundo la noticia de que Radio Asociación de Catalunya hablaría ya para siempre el lenguaje Nacional, que Barcelona era nuestra"*, (Radio Nacional, núm. 21, 2 d'abril de 1939). Aquest fet canviaria el sentit de la programació i acabaria amb la vida de l'emissora, que en el futur es diria Radio España.

El personal de l'emissora fou rellevat per nous locutors de provada fidelitat al Movimiento. Els equips continuaven essent els mateixos, però la història de Ràdio Associació de Catalunya havia mort: *"En guerra, una emisora muere cuando se la conquista, para resucitar después con otra voz"* (Radio Nacional, núm. 14, 12 de febrer

de 1939). En aquest cas, no sols seria una nova veu, sinó una nova llengua i un nou nom. L'odiada Ràdio Associació de Catalunya es va convertir en Radio España a Barcelona; des dels seus micròfons es comunicava als catalans l'ocupació total del seu país: "(...) *Nuestras fuerzas han alcanzado victoriosamente, en el día de hoy, todos los pasos de la frontera francesa desde Puigcerdà hasta Portbou. La guerra en Cataluña ha terminado*", (Parte de guerra del 10 de febrer de 1939).

El mes de març de 1939 Ràdio Barcelona, l'EAJ-1, es converteix en Radio España de Barcelona. El 8 de març es retransmet el primer programa des de "*la liberación de Barcelona*" i els triomfadors, com un signe patriòtic, castellanitzen i canvien el nom de les dues emissores barcelonines i els afegeixen el nom d'*España*. Un cop passats els primers dies, l'EAJ-1 recupera el nom de Radio Barcelona i l'EAJ-15, l'antiga RAC, queda batejada definitivament com Radio España de Barcelona.

A partir d'aquell moment, les al·locucions radiades dels militars i falangistes es succeeixen alternades amb l'himne nacional, l'himne de la Falange i l'"Oria Mendi", de la comunitat tradicionalista. Les antenes de l'emissora catalana envaeixen l'èter amb els missatges i les veus dels vencedors. Aquí clou una etapa de la radiodifusió catalana. Les forces franquistes s'apropien de totes les emissores i donen per ràdio un termini per tal que en deu dies els concessionaris de les estacions aportin la documentació que acrediti la seva condició. Un cop acreditats, si es comprova que no han mantingut activitats bel·ligerants vers el Movimiento, nom amb el que es coneixerà el conjunt nacionalista, se'ls autoritza a reprendre les activitats.

D'altra banda, Sociedad Española de Radiodifusión (SER), va ser el nom que va adoptar el 1940 la Unión Radio de la família Urgoiti, que incorporaria emissores com Radio Barcelona o Radio Madrid. Manuel Aznar, un dels periodistes predilectes del general Franco, va ser l'encarregat de dirigir la cadena SER al principi d'aquesta nova etapa.

A més de l'adaptació de Radio Barcelona i de la incautació de Ràdio Associació i el seu canvi de nom pel de Radio España, l'emissora oficial del nou estat franquista, Radio Nacional de España, crea una delegació a Barcelona. Amb el material i el personal de la III Compañía de Radio y Propaganda de los Frentes arribats amb l'exèrcit vencedor de la Guerra, es crea la delegació a Catalunya del Departamento de Radiodifusión, adscrit a la Dirección General de Propaganda de la Subsecretaría de Prensa y Propaganda del Ministerio de Gobernación.

Fins el 1944, la radiodifusió va estar vinculada a aquest Ministerio. Posteriorment, per imperatius polítics va ser transferida a la Secretaría General del Movimiento, concretament a la Vicesecretaría de Educación Popular. Aquesta va quedar eliminada el juliol de 1945, i els seus serveis es van integrar a Educación Nacional, on va quedar emplaçada la radiodifusió fins la creació del Ministerio de Informacion y Turismo (MIT), el 1951.²

La guerra, la repressió i l'exili van deixar profundes seqüeles en la professió periodística, de la que es van veure apartats tots aquells que s'havien caracteritzat per donar el seu suport a la causa republicana, o que simplement no s'havien sumat des del primer moment de l'alçament militar. L'exercici del periodisme va ser sotmès a un estricte control polític amb l'expedició de carnets professionals i la creació d'un Registre Oficial de Periodistes (ROP), que depenia del Ministerio de Información y Turismo. Quan l'any 1949 es va crear l'Escola Oficial de Periodisme a Madrid, va dependre d'aquest estament polític i no pas de l'administració educativa ordinària, que era el Ministerio de Educación Nacional. Els alumnes que volien ser admesos en aquesta escola havien de presentar un certificat de bona conducta política expedit per la delegació local del Movimiento.

Joan Armengol

“Està clar que abans de fer una entrevista et pensaves molt bé que podies preguntar i què no, i anàvem molt mentalitzats que el ministeri podia comprovar el que havíem programat. Ara també existeixen uns límits, perquè dependrà del grup comunicatiu on treballis, i del partit polític o editora que hi sigui afí. Hi ha més llibertat i inclús se fan preguntes que jo no m'atreuria a fer-les perquè no ens van educar d'aquesta manera. Era una ràdio més “senyora” i als locutors ens feien passar per unes proves. Hi havia un aprenentatge a les estacions-escoles... Ara no, ara el primer que passa pel carrer ja fa de locutor i parla. És molt diferent”.

“Aquest aprenentatge no era una imposició del franquisme. Allí aprofitàvem el temps i apreníem. El problema està en que ara surten locutors que no pronuncien ni les erres. Ens ensenyaven a fer-ho bé i d'allí sortien els bons. RNE tenia unes veus meravelloses, amb un ràdioteatre que era una sort poder escoltar-ho. Hi havia el Marsillach, la Núria Espert, el Ricardo Palmerola... Era un altre sistema...”.

---

² CASTELLÓ ROVIRA, JUAN. *La radio amordazada*. Sedmay ediciones. 1977.

Tota la premsa oficial espanyola creada al final de la Guerra Civil va significar una novetat que es repetia en el cas de la ràdio. La situació bèl·lica i el consecutiu enfrontament europeu de la II Guerra Mundial va deixar sense efecte la Conferència de Radiodifusió de Montreux de 1939, i entre les forces i sectors guanyadors de la Guerra Civil es va produir una proliferació d'emissores de petita potència i de baixa qualitat tècnica no plantejades de manera comercial, sinó més aviat propagandístiques (que s'agrupen sota l'indicatiu EAJ). Així, les emissores requetés, les de la Falange, les dels sindicats o les de l'Església, van saturar les ones, arribant a superar les 600 instal·lacions, una quantitat molt més elevada que qualsevol altre país d'Europa i que s'explica, entre d'altres raons, pel baix cost en instruments i manteniment. Aquesta característica del sistema radiodifusor espanyol, que podríem anomenar minifundista, a banda de la problemàtica d'aquesta escassa cobertura, se li sumava l'aïllament internacional al que estava sotmesa Espanya, a més de la inexistent presència del país als convenis internacionals sobre radiodifusió. La dictadura consolida un sistema de radiodifusió basat en l'oligopoli. L'Estat, a més, juga amb una arma molt avantatjosa, les concessions, que li permeten controlar l'afinitat de cada emissora.

Jorge Arandes

“La gent sí que estava informada del que passava a Espanya, però amb uns límits. Es podia parlar de tot: de la política local, dels esports, de la cultura... Però del que no es podia parlar era de política general perquè no n'hi havia. És clar, no existien els partits polítics. Nosaltres ja estàvem educats en aquell sistema, i a mi, particularment, em va anar molt bé”.

“Els ciutadans no tenien altra forma d'assabentar-se de les coses que no fos per la ràdio, a part de la premsa. Però és clar, l'avantatge de la ràdio era aquesta immediatesa. Les emissores privades no tenien potestat per fer informatius generals. En podien fer informatius locals, de la diputació, però tenien obligació de connectar amb RNE i emetre els diaris hablados. Amb el qual, la informació estrangera i nacional ja estava coberta”.

El definitiu impuls del règim a la ràdio pública es va fer el 1942 amb la creació de la Red Nacional de Radiodifusión (REDERA), una estructura encarregada de l'explotació de les emissores oficials de l'Estat i del Movimiento. Però la seva consolidació efectiva va arribar el 1944, amb la instal·lació d'una emissora de cobertura internacional a Arganda del Rey (Madrid).

Per tant, el franquisme també va crear els seus productes radiofònics propis. Va convertir la ràdio en el mitjà adequat de penetració entre els sectors juvenils de la població, motiu pel qual el 1947, es posen en funcionament les Estaciones Escuela del Frente de Juventudes, centres que potenciaven la formació ideològica i professional.

Un altre vèrtex de la programació de l'època era el de l'entreteniment. La ràdio va actuar com a calmant d'una difícil situació econòmica i social després de la Guerra Civil i durant la postguerra. Limitada tota possibilitat d'informació degut a la rígida censura existent i a la circumstància que aquest dret estava únicament reservat a RNE, la sortida més fàcil era la de l'espectacle. Estava també limitada per la falta de pressupost, però tenia una gran acceptació entre l'audiència que, en ocasions, es convertia en espectadora perquè la major part d'aquests espais es feien cara al públic en uns estudis creats a l'efecte: *"Aquel resultó ser (...) un buen momento para los artistas, puesto que la de los cuarenta, fue una sociedad dispuesta a consumirlo todo. Así hicieron su agosto todos los actores, músicos, cantantes y bailarines habidos y por haber. Pero dentro de esta gama artística, quizás fueron los animadores y los "vocalistas" quienes sacaron mejor tajada de la situación".*³

2.2.- La censura i les consignes

Una de les tasques prioritàries de la nova xarxa del règim consistia a subministrar la informació a totes les estacions comercials, mitjançant la connexió obligatòria amb els 'diarios hablados', coneguts popularment com 'el parte' (associat als 'partes' de guerra que s'emetien durant la Guerra Civil). Serà a les 14.30 i a les 21.45 hores (que posteriorment, el nocturn, va canviar a les 22.30 i les 22 hores). A mesura que avança la dècada, els informatius de RNE guanyaran espai a la programació. Així, es reserva per Radio Nacional de España el monopoli de la informació radiofònica durant 37 anys, i fins l'octubre de 1977, les altres ràdios no podran confeccionar els seus propis informatius.

Document 3. Parte oficial a càrrec de David Cubedo.

"Don Luis Carrero Blanco, subsecretario de la Presidencia del Consejo, ha dado esta tarde en la sociedad geográfica de Madrid una interesante conferencia sobre la guerra de África. (...).

Jorge Arandes

“Als parts s’informava de tot. Tot el que passava a l’estranger i el que passava a Espanya es podia dir. Si havien d’amagar alguna cosa ja no hi figurava. Però la resta era informació general, com qualsevol altre informatiu d’avui en dia”.

“El ‘diario hablado’ de Radio Nacional es feia des de Madrid i nosaltres a Barcelona teníem serveis informatius regionals. Des d’aquí parlàvem també de Catalunya, amb informacions de Tarragona, Lleida o Girona, pràcticament com el mateix que es fa avui en moltes emissores. Aquesta era la informació que donàvem perquè la dels estrangers i la de la resta d’Espanya nosaltres no teníem perquè donar-la perquè ja venia al matí, migdia i nit des de Madrid en el ‘diario hablado’. Nosaltres entràvem en aquests diaris per parlar de Catalunya, ja que en comptes d’intervenir ells des de la capital i fer les notícies d’aquí, ens donaven pas per començar nosaltres. Això sí, tot completament en castellà”.

Joan Armengol

“Els parts eren més oficialitzats. Tenien un índex molt particular de les coses que beneficiaven o perjudicaven al govern. És a dir, si hi havia una informació que fos molt important però negativa pels nacionals, sortiria però no obriria un informatiu, sinó com a setena o vuitena notícia i molt més reduïda. O bé perquè ningú s’atreveria a obrir amb una notícia semblant, o bé perquè ja haurien rebut una trucada del ministre de torn o del subsecretari dient: “cuidado con tocar esto”, o “mándame las cosas a ver cómo las vais a enfocar”.

La ràdio de la postguerra va ser un mitjà extremadament vigilat. S’havia convertit en un mitjà de comunicació de masses i es feia necessari controlar fins l’últim dels seus moviments i, aprofitar també, de pas, la seva capacitat propagandística per la transmissió dels nous valors. L’Ordre de 6 d’octubre de 1939 disposava que totes les emissores de ràdio havien de sotmetre’s a la censura prèvia que exercien les Jefaturas Provinciales y Locales de Propaganda de la FET i de las JONS. Les estacions comercials només poden radiar informacions d’àmbit provincial i regional, sempre, és clar, que siguin autoritzades per les autoritats competents. En la pràctica, les informacions radiofòniques passen per una forta censura i sovint es tracten anècdotes que no tenen res a veure amb la situació social i política que viu el país.

---

³ MUNSÓ CABÚS, JOAN. *Cuarenta años de radio*. Barcelona. Editorial Picazo, 1980

Totes les emissores queden sota la supervisió de les Juntas Locales y Provinciales de la Falange i tot el material s'ha de portar a revisar al censor, sense cap excepció. Un cop la Delegación de Propaganda de la Falange donava el vistiplau als guions, es podien emetre. A aquesta situació de supervisió diària dels continguts s'afegeix l'obligació d'informar cada setmana de les novetats i dels incidents ocorreguts a la ràdio durant el set dies anteriors. Segons deien, la ràdio podia arribar a tothom, i aquest és el seu poder; per tant, cal controlar les emissions ja que *“la radio llega a todas partes, sin que los procedimientos de obstrucción o embrollo de sus emisiones sirvan para alcanzarla eficazmente como instrumento de propaganda. De ahí que la radio constituya hoy una de las fuerzas de la política: de ahí también que la radio, en unas ocasiones sirva para favorecer la propaganda lícita y en otras, para evitar sus deslices”*, (Sintonía, núm. 35, novembre de 1948). D'altra banda, l'autocensura és el mecanisme que fan servir alguns professionals radiofònics per treballar a la ràdio.

Joan Armengol

“Nosaltres abans de retransmetre havíem d'enviar tota la programació del dia següent al Ministeri d'Informació. Tot un munt de papers i que potser ni llegien. Però vam ser llestos i només figurava que es faria l'entrevista i el nom de l'entrevistat. Si nosaltres detallàvem més del compte, podien adonar-se del que volíem emetre. És a dir, si venia Garcia Márquez, per exemple, ficàvem entre parèntesi 'entrevista', i ja no es fixaven. Però si arribem a ficar: 'Mañana viene a Barcelona Gabriel Garcia Márquez para presentar en el Ateneo barcelonés sus Cien años de soledad', això sí que era una espècie d'informació i es podien assabentar. Però només ficant 'entrevista' passava i crec que 'colàvem un gol' a la informació. Aleshores, aquesta, només es podia emetre per Ràdio Nacional, i a través dels partits oficials”.

“També és veritat que el context d'informació al país era molt diferent. Ara un ministre si no hi ha un problema gros no surt enlloc, o bé en un raconet. Abans sempre que hi havia una visita institucional a la ciutat era portada. Tot ha canviat, i el context d'informació, torno a repetir, era molt diferent. Però, que passava? Que ens havíem d'espavilar més i preparar les coses molt bé. S'escrivien guions que ara no se'n fan i la gent tenia interès per les coses de la ràdio”.

Paraules de Francisco Franco Salgado-Araujo, cosí i secretari del dictador, consignades al seu diari en febrer de 1955, reflexen a la seva manera una realitat incontestable: que el franquisme va suposar, almenys fins els anys 60, l'anulació de tot vestigi d'opinió pública, substituïda per una monolítica veritat oficial creada a base de censura i de

consignes: “El Caudillo (...) mai pregunta per res; viu feliç al semblar ignorar l’ambient, l’opinió pública i molts assumptes, i es limita a creure només el que diuen els seus ministres”. La dictadura posava fi d’aquesta forma al llarg regnat de l’opinió pública a l’Espanya contemporània, i també, conseqüentment, al principi liberal de llibertat d’impresma: “Ya no rige el mito de la libertad de prensa”, declarava en 1943 amb orgull i ple coneixement de causa, el Delegat Nacional de Premsa, Juan Aparicio, màxim responsable de la censura els primers anys 40. Censura i consignes seran les dos cares de la informació a l’Espanya franquista durant un quart de segle.

Jorge Arandes

“Les consignes eren recomanacions. Que es tracti bé determinat tema, o que no se li doni tanta importància a un altre... Es podia dir la informació com es volgués, però matisat com ells diguessin”.

“La gent sí que es creia el que deien aquests parts, perquè no hi havia una altra forma d’assabentar-se de les coses que no fos per la ràdio, a part de la premsa. Però és clar, la immediatesa de la ràdio era aquesta. Les emissores privades no tenien potestat per fer informatius generals, en podien fer informatius locals, de la diputació, però tenien obligació de connectar amb RNE i emetre els ‘diarios hablados’. Amb la qual cosa, la informació estrangera i nacional ja estava coberta. De mica en mica, sobretot la SER, que va ser la més llançada, va començar amb el programa Hora XXV, que ja s’extralimitava una mica. Van rebre algunes advertències però anaven tirant. Era allò que comentava abans, fets consumats... Jo ho vaig utilitzar en certa forma a la televisió, i les ràdios privades per donar-se a conèixer d’una altra forma que no fos la obligatòria informació que donaven ells, però a través de RNE”.

Joan Armengol

“Sí que hi havia consignes, però és que ara hi ha errors. Però no creu que ara hi ha coses molt semblants? El que passa és que venen d’un grup polític o d’una empresa. Agafa ara La Vanguardia, El País, La Razón o algun altre diari; o escolta el senyor Jiménez Losantos. Crec que hi deu haver algunes persones per enmig que els hi deuen facilitar unes pautes, que els hi deuen recompensar molt bé, cosa que em sembla perfecte, i endavant. Però és un altre concepte.

“Pels nous periodistes sí que seria enormement du treballar així. Però per mi no ho va ser. La gent d’aquell període ho vèiem d’una altra manera. Dia a dia et donaves compte del que havies de fer i el que podies fer. Els d’ara ho veuen d’una altra. Segur que si ara

als diaris els haguessin de demanar la informació per avançat, seria com una pallissa, però... al redactor d'un diari, per exemple, no li mira també tots els articles el director?"

Complint la llei de 1938, l'acció delsensors va aconseguir nivells ni tan sols suportables inclòs per a una premsa ja incondicionalment fidel al poder. A això se li sumava la dificultat d'aplicar les rígidess, que no sempre clares, consignes contínuament transmeses per la Delegación Nacional de Prensa y Propaganda de Falange. Només pel període comprès entre setembre de 1939 i desembre de 1940 s'han pogut contabilitzar 393 consignes, de les quals 85 fan referència a la política exterior i 308 a qüestions de caràcter nacional. En quasi un centenar del total, l'ordre consisteix en la prohibició de tractar algun assumpte i 167 suposen, pel contrari, l'obligació d'abordar un tema determinat, amb una orientació i una extensió igualment prefixades. Per altra part, tant les consignes com la intervenció delsensors podia canviar el sentit de la informació, segons les circumstàncies, com més els podia interessar.

Jorge Arandes

"Nosaltres, a Radio Nacional, no teníemensors. Radio Barcelona, la SER d'ara, o Radio España de Barcelona, l'actual Onda Cero, havien de presentar tots els quaderns de programació cada dia a la delegació d'informació i turisme, previs a l'emissió. Era una tonteria perquè si hi havia una entrevista amb una personalitat únicament podies presentar el qüestionari, però no l'entrevista en sí. Però és que a més, s'havien de gravar aquests programes i enviar-los a la delegació, per comprovar el que s'havia dit. Però a RNE mai, perquè estava al servei del govern. Vulguis que no, ho havia d'estar".

"Sobre la propaganda... Jo diria que no tan sols es va donar a la ràdio, sinó també a la premsa. Hi havia la Prensa del Movimiento, i la Ràdio del Movimiento. El règim tenia les seves xarxes per donar informació. Ara, per més que ho diguin, i ho sé perquè hi he estat dins, Ràdio Nacional de Espanya i Televisió Espanyola mai poden ser lliures i objectives. Sempre estan al servei del poder. Ara que diuen que serà plural... Jo me'n ric. Qui reben les consignes del govern ara són el director i el president de la corporació de RTVE".

"S'ha parlat molt de que si no es complien aquestes censures o consignes, hi havia sancions. Això puc assegurar que és mentida. Ens volen explicar ara coses que nosaltres hem viscut. Si les expliquen d'aquí 50 anys quan ja no hi serem els que ho hem viscut, aleshores podran dir el que vulguin, però ara no estic disposat a que parlin sense conèixer. Moltes vegades he reaccionat i he cridat a qui ha escrit aquestes

afirmacions per preguntar-li qui és ell per escriure això. No senyor, no és veritat! Jo no dic que allò no fos una dictadura però hi havia una suavitat en molts aspectes, sobretot durant la última dècada. Hi havia d'haver un respecte, i si ho feies no passava res. Era qüestió d'anar guanyant terreny de mica en mica. No de tancar-se en banda i manifestar-se per tot".

"Segurament va haver alguna sanció a alguna emissora privada, però ara no recordo coses concretes. Devia ser alguna cosa molt important. Les emissores comarcals, entre les que figuraven Ràdio Barcelona, Madrid, València o Sevilla, eren de la SER quasi totes, i un 40% del capital era de l'Estat. És a dir, en elles també hi tenia alguna cosa a dir el Govern".

Joan Armengol

"La gent que en aquests moments diuen el que diuen sobre censura i multes, no ho van viure. Però comparen el que es fa ara i el que es feia abans, quan ells no ho feien perquè no vivien. Ara trobaràs càrrecs ocupats per joves i que segurament diran pestes d'aquell període. Però clar, tampoc hi havia partits polítics. Ara, em trobo a la situació de que si em preguntessin si voldria fer ràdio informativa d'avui dia o donar anys de la teva vida per fer la ràdio que es feia abans... no sabia què dir-te. Visc habituat a aquell període".

2.3.- Innovació de les ràdios privades en programació d'espectacle

---

En aquesta època tenir un receptor de ràdio encara era un luxe per les famílies espanyoles, que encara sofrien les conseqüències de la Guerra Civil. No obstant, qui la podia tenir, reservava un lloc privilegiat dins de casa.

La ràdio pública dels serveis religiosos, els espais de propaganda més o menys encoberta i els 'diarios hablados', no van evolucionar notablement durant la dècada dels 40. Seran, no obstant, les ràdios privades les que experimentaran grans canvis en innovació i entreteniment. La raó venia donada per aquest monopoli informatiu que tenia RNE i que feia que emissores com Ràdio Barcelona o Ràdio Madrid (SER), adquirissin nous aires a la seva programació.

Joan Armengol

“RNE es va ficar en forma i a treballar més tard en matèria d’entreteniment. La gent, els ciutadans, sempre han tingut una gran afecció a l’empresa privada; és a dir, els assumptes estatals quedaven en molts casos en segon lloc. Aleshores, els directius de Radio Nacional van intentar aturar aquesta campanya que feia Ràdio Barcelona per impulsar l’espectacle, que feia temps havia engegat i ja havia recaptat molts milions”.

David Cubedo, Ángel Fernández Conde, Ignacio Mateo Martín y Matías Prats (també locutor del NO-DO), són algunes de les veus de l’Espanya oficial del partit. Però les estrelles radiofòniques de la postguerra surten, la seva majoria, de les emissores privades, més relacionades amb aquella altra faceta de l’entreteniment i l’espectacle. Veus com les de Bobby Deglané, *Fermán*, Antonio Calderón, el pare Venancio Marcos, *El Zorro* o José Luis Pecker sonaven amb força. A la ràdio pública, a les veus del partit s’han d’afegir noms com els de Carlos Alcaraz, Maruja Beret, Antonio García Quijada, Jorge Arandes, Juan Viñas o Juan Martín Navas.

Juanita Reina durant una de les seves actuacions

Encara que la música dels artistes del moment, com Jorge Negrete, Antonio Machín, Jorge Sepúlveda, Juanita Reina, Lola Flores, Manolo Caracol, Concha Piquer o Juanito Valderrama, continua ocupant un lloc privilegiat a la ràdio, la programació es veurà

ampliada en aquella època amb nous formats d’èxit, com són els consultoris, concursos i dramatitzacions. Part d’aquesta ràdio d’entreteniment és l’humor, un tipus de ràdio que s’allunya de la manipulació política. Aquest nou descobriment de fer ràdio es va desenvolupar àmpliament a finals dels 50, però ja als anys 40 va impregnar-se amb personatges com *Empanadillo y Pirulo* (1942), a Radio Madrid, precursors de *Pototo y Boliche*, personatges protagonistes d’una sèrie dramàtica infantil, interpretats per Eduardo Ruiz de Velasco i Manolo Bermúdez. A RNE, però, *‘El humor y la radio’* es va mantenir en antena des del 1949 al 1969.

2.3.1.- L'èxit del ràdioteatre

La ficció serà molt important per la ràdio del moment, que veu en el ràdioteatre una de les formes més seductores d'atraure als oients. Aquest espai, fa de la paraula interpretada i dels efectes sonors els vertaders protagonistes. Les excel·lències del mitjà es posen al servei d'obres com *La fragata del diablo* o *Pasos*, de Antonio Calderón, un autodidacta de les ones que crea el 'Cuadro de Actores de Radio Madrid', més conegut com 'el Cuadro'. A través de *Teatro del Aire* fa arribar a les famílies espanyoles versions de clàssics teatrals i literaris com el *Quixot*, el *Tenorio* o *Hamlet*. Però serà *Pasos*, el ràdiodrama en el que Calderón explotarà millor les possibilitats del mitjà. L'obra explica la història de l'aparició d'un psicòpata mut. Aquesta narració únicament la coneix l'audiència pel soroll dels seus passos.

Quadre escènic de Radio Madrid a la dècada dels 40

L'any 1941 es crea el nou quadre escènic a les ordres d'Armand Blanch. La primera interpretació és *La fuerza bruta* de Benavente i els primers actors són: María Juana Ribas, Carmen Illescas, Isabel Monasterio i Coral Díaz. Al quadre d'actors se n'integren d'altres com Juan Ibáñez, Ricardo Palmerola, Eugenio Domingo, Miquel Zurita, Isabel Campillo, Encarna Sánchez, Enrique Casademón, el galant per excel·lència, Isidro Sola, i tants d'altres que seria difícil enumerar-los a tots. Als actors els agrada la popularitat que dona la ràdio i alguns hi van a treballar en adaptacions d'obres teatrals. En l'altre sentit, hi ha joves professionals que han començat als estudis d'una ràdio i després passen a l'escenari teatral o al món del cinema, com Adolfo Marsillach o Francisco Rabal.

Aquesta és una ràdio feta pel treball imaginatiu i creatiu de les persones que la formaven. Feta, fins el 1948, sense sistemes de gravació, i on els sorolls esdevenien imprescindibles per potenciar la creativitat. Gràcies a ells, milions d'espanyols, al costat del receptor, assisteixen a una cavalcada de cavalls enmig d'una tempesta de vent i pluja, iniciada als estudis de ràdio on no hi ha més que actors, una mica de coco tallat per la meitat i un paper celofan esclafat suaument. Era la màgia de la ràdio.

Aquesta manera de fer diversió va ser aprofitat per altres emissores molt ràpidament, i van ser moltes les que van començar a formar els seus propis quadres d'actors. Armand Blanch va crear, el 1941, el 'Cuadro Escénico de Radio Barcelona'. A RNE, el teatre es va desenvolupar en dos espais: '*Retablo de la voz al viento*' i '*El teatro invisible*', dirigit per Claudio de la Torre a Madrid i per Juan Manuel Soriano a Barcelona. El ràdioteatre va ser el precursor de les ràdionovel·les i els serials que es farien tan populars durant la dècada dels 50.

Joaquín Soler Serrano (el segon per la dreta) dirigeix un teatre a Radio España de Barcelona, amb Juan Luis Suari (al centre, d'esquena) i José Soler Serrano als efectes, (primer per la dreta)

Enmig de tota la programació sobresurt el gènere policíac amb un dels espais pioners a Radio Barcelona, *Taxi Key*. Aquest programa acapara l'atenció de l'audiència des de la seva primera emissió, l'any 1948. el creador és Luis G. Blain i els locutors Ricardo Palmerola, en el paper del detectiu, i Amelia Nogués com la seva dona. L'argument se centra en les peripècies d'un detectiu afeccionat (la seva veritable professió és la d'advocat) i la seva promesa Gerardina, que és una jove periodista. Després desapareix Gerardina per exigències de producció i es crea el personatge de Nora, també reportera i que es convertirà en la dona del detectiu. Maribel Casals i Encarna Sánchez van interpretar aquest paper i Isidro Sola va ser el *Taxi Key* de la segona època.

2.3.2.- La ràdio dedicada a la dona

La ràdio de la postguerra veu en la dona una forta aliança i una fidel oient. Gaudeixen amb el ràdioteatre, les primeres ràdionovel·les o els consultoris, un format d'èxit que entreté a l'audiència femenina a base d'enginy i creativitat en matèries com cuina, higiene, trucs d'estètica i consells de tot tipus, des de sentimentals, relacionats amb l'amor i el matrimoni, fins a l'educació vers els fills. Han quedat lluny les idees revolucionàries d'etapes anteriors, quan la dona va reivindicar un tracte social més just i igualitari i va començar a incorporar-se a les escoles o al món laboral.

Un d'aquests espais setmanals és el patrocinat per Novedades Poch, sota la direcció de l'escriptora Mercedes Fortuny, a Radio Fèmina. Recollim una contestació d'una carta d'una jove de Barcelona l'any 1943, que contrasta amb la situació que viu la majoria de la població. *“Voy a contestar a lo m  s esencial. El collar de perlas para el acto de su presentación en sociedad puede ser de tres hileras de perlas, que hacen muy elegante y atractivo. Precisamente ayer habl   de ese asunto. Supongo que me oir  . Los guantes de cabritilla hasta medio brazo hace mejor”*, (emissió d'un 27 de gener). Aquest programa es manté en antena a Radio Barcelona fins a finals de 1947. També una altra dona, aquesta vegada Montserrat Fortuny (el seu nom vertader era Mercedes Laspra), contesta a totes les cartes dels radiooients des del seu 'Consultorio femenino' de Radio España de Barcelona, el 1945.

La dona es va convertir en la principal radiooient, i la programació va dirigir-se especialment a ella. Moltes, mestresses de casa, passaven el dia al costat del receptor.

Un altre programa és l'anomenat *Ella*, que s'emet els dijous a les sis de la tarda, dirigit per Eulàlia de Montcada, en què es tracten les biografies de destacades figures femenines de l'aristocràcia, les ciències o les arts, escrites per José Andrés Prada i interpretades pel quadre d'actrius de l'EAJ-1. El programa disposa d'un santoral, els comentaris religiosos del sacerdot Masdexart, la secció de bellesa, la de moda i un consultori.

Una mica més tard, a finals dels 40 i principis dels 50, apareix una nova figura que atreu les dones que estan a casa tot el dia.   s Juanita, que explica a la població femenina les delícies de planxar amb el nou aparell d'EDESA. En aquest cas, la publicitat ja havia agafat una forta empenta a la ràdio i les emissores veien en les empreses una bona font per captar publicitat. Juanita era una dona de servei a casa, una noia de ficció com les que en la realitat abandonaven el seu poble per anar a servir a la gran ciutat. Juanita és una invenció creada per l'empresa de Basauri, Bilbao, Electrificadora Dom  stica Española S.A., (EDESA). Els seus responsables són conscients del creixement que té

el consultori entre la població femenina, i decideixen traure-li partit. Les mestresses de casa, en moltes ocasions, també necessitaven que algú prengués atenció de les seves inquietuds i les seves penes, cosa que no feien els seus marits. Així que el consultori femení coneix un fort augment d'oients, i Juanita, en aquest cas, és qui atén “personalment” el que EDESA ha muntat a l'apartat número 405 de Bilbao. Això sí, els problemes havien de ser únicament d'àmbit domèstic.

El Consultorio de Elena Francis

Va començar a emetre's el 1947, i durant 37 anys, va acompanyar a milers de dones dia rere dia. En aquest context neix un dels programes més recordats i emblemàtics de la radiodifusió a Espanya: “El consultorio de Elena Francis”.

Dirigit principalment a l'audiència femenina, el programa atenia a les seves consultes, ja anessin de bellesa, cuina, salut, jardineria... Però sens dubte va anar evolucionant amb el temps fins a convertir-se bàsicament en un consultori sentimental. Va ser un gran èxit des dels seus inicis aconseguint un gran nombre de seguidors. Un dels misteris que l'envoltava era la identitat de la senyora Francis, que arriba a convertir-se en un dels personatges més estimats, sent en realitat un personatge fictici.

Maria Matilde Almendros és l'Elena Francis més recordada

Els inicis. La precursora del consultori va ser Francisca Bes. El seu marit formava part d'una pròspera família catalana, els Fradera, posseïdors d'un important saló de bellesa i laboratoris cosmètics. Bes va ser l'autèntica “Elena Francis”, la persona de qui va partir la idea del consultori, el perfil del famós personatge, va fixar les bases del programa i fins i tot va triar la sintonia del mateix. *Indian Summer* de Victor Herbert, és la melodia que tots recorden al sentir parlar del consultori i que, de ben segur, forma part de la memòria col·lectiva dels espanyols.

La marxa s'inicia en 1947 a Ràdio Barcelona, emissora en la qual va romandre en antena durant 19 anys. Posteriorment el programa es va traslladar a Ràdio Peninsular de Barcelona, pertanyent a la xarxa d'emissores de Ràdio Nacional d'Espanya.

Les consultes. La durada de cada emissió era d'uns 30 minuts en els quals es donava resposta a set cartes. Per a seleccionar-les i respondre-les, Elena Francis va comptar en els seus inicis amb un equip de guionistes que es documentava sobre els diferents temes a tractar per a buscar el consell o resposta més apropiat d'acord amb els principis morals del règim del moment. A partir de l'any 1966 i fins a 1984 any que desapareix el programa, serà una sola persona la que es faci càrrec de respondre a totes les cartes: el periodista Juan Soto Viñolo.

Elena Francis responia amb serietat i amb rigor a tots els temes, encara que se censuraven els relacionats amb la política. Quan el cas de les consultes ho requeria, les cartes eren remeses a un especialista. Durant els anys de la Transició, el consultori va haver d'adaptar les seves respostes a la nova realitat d'Espanya, abandonant la imatge conservadora per a fer-se més oberta i liberal.

La veu. Al llarg de la seva trajectòria la suposada Elena Francis va tenir diferents veus. La primera d'elles va ser la locutora Maria Garriga, que va anar posteriorment substituïda per Rosario Caballé. Però la més recordada és la de Maruja Fernández, locutora que amb la seva personal veu va encarnar durant més temps a aquest personatge.

El 31 de gener de 1984, després d'haver caigut els seus índexs d'audiència, Elena Francis desapareix definitivament de les ones. Sense haver-se pogut lliurar del tot de la seva imatge conservadora pròpia d'altra època, el personatge no va poder sobreviure als nous temps.

Document 4. El Consultorio de Elena Francis

“Desde Pamplona nos escribe Raquel con los siguientes términos:

Estimada Doña Elena, es la primera vez que acudo a su consultorio para solicitar ayuda. Soy una chica de 23 años y voy a contraer matrimonio en breve. Mi novio y yo somos personas sanas y fuertes, pero me preocupa el hecho de que mi novio tiene un pariente lejano que es subnormal.

Mi querida Raquel, existen algunos controles que en la mayoría de ocasiones pasan inadvertidos para los padres, y es conveniente, como mínimo, conocerlos. Una pareja joven y sana, no puede saber a ciencia cierta si tendrá o no un hijo deficiente. (...).”

Joan Armengol

“El consultori femení que va tenir molt d’èxit, el de l’Elena Francis, era escrit per un home periodista, però al estar dirigit a les dones el més normal és que fos una presentadora qui conduís el programa”.

“En aquella època van destacar més els homes, perquè les dones no sortien a la nit. Ara hi ha molts programes que els fan les dones, les coses han canviat. Les noies ara treballen molt, fins i tot hi ha una associació de dones periodistes. Ja no és l’home únicament qui fica la veu en una informació. Era un altre període, en això sí que hem canviat extraordinàriament”.

Jorge Arandes

“Jo crec que les dones sí tenien un gran paper dins de la ràdio. Durant el programa que nosaltres fèiem abans, ‘Fantasía’, que era de quatre hores a la tarda en directe, el fèiem Federico Gallo i jo, que portàvem el guió. Com a companyes de presentació tenia dos locutores, Maria Matilde Almendros, que era una actriu molt coneguda que feia teatre; i Maruja Fernández, que es va formar en el programa local que jo vaig portar a terme durant un temps als estudis de Gran Via/Bruc. I aquestes locutores tenien un paper igual que nosaltres, així que les entrevistes les fèiem tots, normalment entre parelles”.

“A les altres emissores també hi havia programes femenins que portaven només locutores. Per exemple, a Radio España, hi havia un programa molt cèlebre; a Radio Fèmina, que era una espècie de consultori, tipus al que després va ser el Consultorio de Elena Francis, a Radio Barcelona, i que després vam comprar nosaltres a Ràdio Peninsular. Tot eren locutores. A l’estudi de Passeig de Gràcia hi havia un programa setmanal, que es deia ‘Mujer’ i que el portaven tot noies. Però el que no feien elles era presentar un programa concurs, sinó programes específics per a la dona. Se’ls hi va donar un paper bastant important”.

2.3.3.- L’aparició dels concursos

Durant la recerca de formats amb els que fidelitzar a l’audiència, els concursos no trigaran en ocupar un espai d’or a la ràdio espanyola. Tenien el recolzament del patrocini publicitari i del públic oient, i van arribar a la seva màxima popularitat els primers anys dels 50.

¿Lo toma o lo deja? va ser el concurs per excel·lència. Patrocinat per Norit, es tractava d’un concurs de preguntes i respostes, emès en diverses emissores i èpoques. El 1948,

Radio Madrid el va posar en antena en la versió de *Doble o nada*, amb Bobby Deglané primer i José Fernández Manzano, *Fermán*, després. Un altre clàssic va ser *Los siete sabios de la radio* (Radio Barcelona), dirigit per Gerardo Esteban. Joaquín Soler Serrano va conduir un altre espai mític, *Busque, corra y llegue usted primero*, en el que els oients havien d'aparèixer en les condicions més absurdes que se li podien ocórrer aquell dia al presentador. Per exemple, vestits d'esquimals, anècdota que va servir a José Luis Sánchez Heredia per rodar la seva pel·lícula *Historias de la radio* (1955). Altres concursos d'èxit van ser *Sala de Torturas* (Radio Barcelona); *Agudice su ingenio* (SER); el gran festival dels dissabtes a la nit, *Fiesta en el aire* (RNE), amb premis de 500 pessetes al guanyador i l'objectiu del qual era la promoció de nous valors; i *Piense y acierte*, un dels primers concursos amb elements dramàtics que evolucionarà en *¿Es usted un buen detective?*.

Joaquín Soler Serrano i Bobby Deglané van ser dos dels més famosos locutors de concursos i programes de varietats

2.4.- Creació de Ràdio Espanya Independent (Ràdio Pirenaica), el 1941

La llegendària Pirenaica, com s'autodenominava Radio España Independiente, “emisora sin censura de Franco”, es va crear a la clandestinitat el juliol de 1941 i va emetre fins el juliol de 1977, quan es van recuperar les llibertats a Espanya. Per tant, es va dissoldre com a innecessària eina clandestina de les idees que ja podien proclamar-se en la legalitat garantida per les primeres eleccions democràtiques del postfranquisme.

La Pirenaica, amb la seva dissolució, anunciada en l'emissió de comiat pel seu director Ramón Mendezona, deixava de ser un secret, i ja no calia amagar la seva ubicació itinerant o fixa, que no van ser mai els Pirineus, ni que empressin pseudònims els seus redactors i locutors i, amb més motius, els seus corresponents en ciutat i pobles d'Espanya.

Antecedents. El 22 de juliol de 1941, un mes després de que els exèrcits de Hitler entressin en territori de la Unió Soviètica, a la ciutat de Moscou va començar la primera emissió de Ràdio Espanya Independent (d'ara en endavant, REI), orientada a la Península Ibèrica. L'audició era tan bona que aviat s'estengué la llegenda que REI emetia des d'algun indret dels Pirineus. Així passà a la història com estació Pirenaica o, abreujant, la Pire.

Es transmetia íntegrament en llengua castellana i es proclamava "La única emisora sin censura de Franco". Durava una hora (de 21.30 a 22.30 hores) i es repetia més tard. Com a sintonia identificadora, l'emissora optà per l'himne de Riego presentat com a "himno nacional republicano". Al principi, REI operava des d'un vell edifici de la Internacional Comunista, que va ser dissolta el 1943. Abans del 1947, a mesura que la guerra s'atansava a Moscou, REI va ser traslladada a Ufa, capital de la república socialista soviètica Baixkíria. Va transmetre per a Espanya, en diferents circumstàncies però sense interrupció, fins el 14 de juliol de 1977. Un total de 108.360 emissions, entre les quals uns quants milers van ser en llengua catalana i, una quantitat força inferior, en basc i gallec.

Un català exiliat a l'URSS, funcionari administratiu de la Internacional Comunista, va ser el primer locutor en llengua catalana. Es deia Emili Vilaseca, membre del partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Fins a la seva mort, a Moscou l'any 1967, va ser redactor, traductor, comentarista i locutor en l'emissió setmanal que cada dilluns feia a REI. Vilaseca, es feia conèixer a través del pseudònim Jordi Català i sempre acabava el seu editorial de la setmana amb un "Fora Franco i la Falange del poder. Visca la República, visca Catalunya!". La sintonia identificadora de l'espai era *Els segadors*, presentat com a himne nacional de Catalunya i, eventualment, *La santa espina* també tenia el seu lloc.

Ramon Mendezona va substituir a Dolores Ibárruri, *La Pasionaria*, en la direcció de la ràdio. Era locutor i redactor estilista, i un cop a la setmana compartia l'estudi amb famosos dirigents comunistes que s'adreçaven a la ràdio als seus països ocupats.

L'any 1955, REI es trasllada de l'URSS a Romania, concretament a la capital Bucarest, on s'instal·la en un edifici cèntric i discret veí del Museu d'Història del partit comunista romanès. Allí, es preparaven totes les emissions i s'enregistraven per ser enviades posteriorment a l'èter. Malgrat la seva precària salut, Emili Vilaseca es va traslladar a Bucarest per tal d'assegurar la regularitat de l'emissió setmanal en llengua catalana. Amb el seu pseudònim, va prosseguir les lectures d'informacions elaborades a partir d'escoltar les emissores de l'Estat espanyol, especialment les de Barcelona. El servei d'escolta a la redacció de REI era imprescindible, no sols com a font d'informació, que REI interpretava a la seva manera, sinó també com una mena d'ambientació i seguiment dels esdeveniments a casa, per molt deformats i desvirtuats que sortissin de les ràdios franquistes.

Fonts d'informació dels arxius de REI. En els primers anys del seu funcionament, que van coincidir amb la II Guerra Mundial, la principal font d'informació va ser l'agència Tass, l'escolta de ràdios estrangeres, els butlletins de la Internacional Comunista fins a la seva dissolució l'any 1943 i els documents elaborats per la direcció del PCE. Acabada la II Guerra Mundial, es va ampliar la possibilitat d'accés a les agències informatives occidentals. La direcció del PCE i del PSUC es van traslladar a França, on van crear un servei de publicacions legals per a la difusió de la seva política en tots els àmbits: lluita guerrillera a l'interior d'Espanya, relacions amb altres forces de l'oposició al franquisme, solidaritat internacional amb les víctimes de la repressió franquista i la difusió i l'estímul de les primeres accions obreres de la postguerra.

Començava l'època dels corresponsals de Pirenaica i que es podien classificar en dos grups. Primer, els que enviaven informacions a REI via partit, entre els quals hi havia els mateixos dirigents; i segon, el grup format per espontanis anònims que escrivien allò que veien al seu entorn, el que creien haver vist o el que volien veure. Ambdues fonts (la militant i l'espontània), exageraven o fabulaven. Els primers perquè obeïen a un impuls de supervivència, voluntarista, obstinat i no sempre equànime sense el qual era impensable un combat tan desigual. Els altres, expressaven la necessitat de participar en una aventura que només coneixien per l'escolta prohibida, accidentada, misteriosa, de la Pirenaica. No eren corresponsals particularment rigorosos en les seves informacions però tots van contribuir en la idea de la resistència al franquisme i, a la llarga, la resistència mateixa, en totes les seves manifestacions.

A més de les adreces utilitzades, Ràdio Praga rebia desenes de cartes via Perpinyà o bé directament d'Espanya, i que anaven dirigides a REI, que molts situaven en territori

txecoslovac. La ubicació de la Pire era secreta i els militants així ho respectaven. Va haver mesos de l'any 1960 que van arribar 1.200 cartes a REI. L'any 1962, procedien de 40 províncies espanyoles i de 10 països estrangers amb exiliats espanyols, polítics i econòmics. A partir del 65 es va reduir el correu però es va ampliar la xarxa de corresponsals i la utilització de mitjans de comunicació més sofisticats, des de pilots i personal de companyies aèries o de ferrocarrils fins al tèlex, intercepció d'emissores així com la conferència telefònica internacional. La redacció que REI tenia a París assegurava diàriament la revista de la premsa de Madrid i de Barcelona, que compraven el mateix dia al *drugstore* del Boulevard des Italiens.

Amb tot, la corresponsalia més arriscada que REI va realitzar va ser la que va establir dins de la presó de Burgos. Des dels començaments del 60, l'emissora va incorporar als seus programes *Antena de Burgos*, íntegrament elaborat pels presos que hi complien llargues condemnes.

Les informacions que aportaven els corresponsals anaven guanyant precisió i rigor a mesura que el combat general contra la dictadura franquista assolía espais de llibertat i una nova generació entrava en la societat civil sense el llast de la vella militància sectària. Entre les primeres emissions de REI en llengua catalana i les darreres, hi havia una notable diferència, no només en el llenguatge emprat, sinó també en l'argumentació i el plantejament. "Era l'expressió d'una evolució lenta però real, en el camp comunista, però també palesava la incidència d'una nova generació en la lluita antifranquista"⁴.

L'audiència d'aquesta ràdio clandestina a era molt alta, segons van indicar els seus corresponsals a Espanya. *Chapaiev* és el pseudònim de Salustiano Álvarez Muñoz, fill d'Extremadura establert a Catalunya des del 1949. Des de Vilanova i la Geltrú va enviar informacions a la Pirenaica escrites en castellà i transmeses en català. Allí, va contactar amb membres del PSUC clandestí.

Descobreixo que l'únic mitjà d'informació i el més eficaç no sols per al militant sinó per als ciutadans en general, és Ràdio Espanya Independent, que pot sintonitzar-se amb les degudes precaucions, ja que la bòfia es dedica a descobrir els possibles oïdors de les seves emissions. A la Renfe, vaig descobrir un grup d'abnegats militants, entre els quals, Sebastián García, que controlava una cèl·lula d'onze membres. Amb ells vaig adonar-me del gran ressò que tenien les emissions de la Pire i que no sols escoltaven els militants sinó molts altres

---

⁴ PÀMIES, TERESA. *Ràdio Pirenaica: emissions en llengua catalana de Radio España Independiente (1941-1977)*. Barcelona. Cossetània Edicions, 2007.

treballadors que deien haver-la escoltada la nit anterior. Hi havia un rebuig general a les informacions de les ràdios franquistes. (Carta de Chapaiev des de Vilanova i la Geltrú, 1952).

Chapaiev recorda la gran acollida que tenien les emissions de la Pirenaica i també les de la BBC de Londres, Ràdio París, Ràdio Moscou i Ràdio Praga.

Eren les emissions més sintonitzades per tots els ciutadans en general, fins i tot per gent de dretes. En els llocs de treball, fàbriques i oficines, tots els comentaris giraven entorn de les informacions que difonien aquestes emissores. De les del règim ni en feien esment. És en realitat que no es pot negar, és la història autèntica.

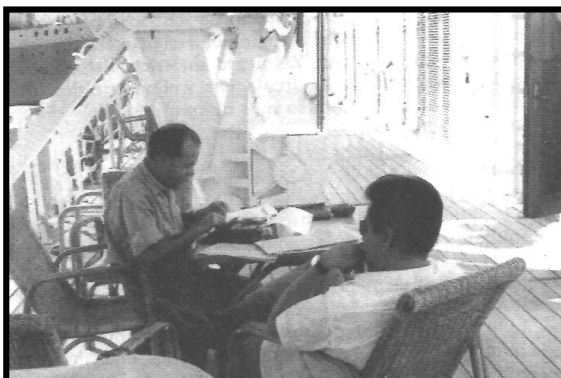
Escoltar la Pirenaica a Catalunya i a la resta de l'Estat espanyol en els anys 49 i 50 era arriscat. Per aquest delictes van ser detinguts, maltractats i processats ciutadans de diversos indrets, especialment dels nivells populars, les més indefenses. El mes de gener de 1960, el Consell de Ministres, presidit per Franco, va aprovar un crèdit extraordinari de vuit milions de pessetes per crear estacions d'interferències de la Pirenaica. L'any 1964 es van intervenir més milions i el ministre d'Informació i Turisme, Fraga Iribarne, segons van informar, es feia copiar a diari les emissions de REI per tal de justificar la petició de nous crèdits a propòsit de silenciar els programes, cada cop més atractius i seguits per l'audiència.

Luis Galán va ser un altre locutor de REI, i que procedia d'una altra ràdio que emetia informació no oficial, Ràdio Moscou. Galán detalla fidelment quina era la rutina quotidiana a la redacció de l'emissora.

La jornada començava molt aviat. En el moment que el locutor del matí baixava de l'estudi, ens reuníem al despatx del director, Mendezona. L'equip de la nit anterior resumia les últimes informacions, a les que s'afegien les que acabaven de llegir-se. Una vegada discutit i aprovat el programa del dia, el director distribuïa els treballs. Cadascú tornava a la seva taula, es documentava i es posava a escriure els materials que formarien els cossos estables de les emissions. L'altra part, renovable, eren els noticiaris.

Es començava a gravar sobre les onze del matí. Els treballs ja preparats es posaven a una tauleta a disposició dels companys. Es recomanava llegir-los i formular observacions. Acabades les gravacions, els locutors comunicaven al redactor i al locutor del torn de tarda els minuts que faltaven pels butlletins. Entre les dos i les tres de la tarda, la jornada finalitzava per la majoria de la redacció. En ocasions es quedaven, o tornaven, les companyes que escoltaven les emissions per desxifrar alguna gravació o copiar algun fragment. Els dos

membres de l'equip de guàrdia llegien el noticiari, retornaven sobre dos quarts de cinc de la tarda i restaven al peu de la màquina d'escriure i del micròfon fins la nit.⁵

Galán escriu cròniques per REI al *Litvà*, 1963.

Galán, a l'esquerra, al Congrés de periodistes.

El finançament. El pes econòmic de l'emissora el va assumir el Partit Comunista de la Unió Soviètica des del 1941 fins el 1955 i, d'aquí fins el 1977, els comunistes de Romania. L'any 1959, el Partit Comunista de Txecoslovàquia va contribuir, també, amb una tècnica costosa per potenciar l'expansió de REI.

L'emissió catalana, amb les seves necessitats específiques i les despeses que comportava, entrava dintre del pressupost de REI. Així, es demostraven els vincles existents entre el PCE i el PSUC, tot i que mai no es va presentar com a portaveu d'aquest últim sinó dels comunistes de tot el país en conjunt.

La darrera etapa. Els últims anys del franquisme es van caracteritzar per un notable esforç de les generacions de postguerra per trencar prohibicions, exercir la llibertat d'expressar-se, obrir esclletxes en el sistema franquista i guanyar el que s'anomenaven espais de llibertat. Aquesta evolució, va potenciar una iniciativa d'elaborar a Barcelona una emissió completa de la Pire redactada i gravada no per militants comunistes o corresponsals de REI sinó per professionals dels mitjans de comunicació legals, amb pseudònims, naturalment, i per activistes de l'Assemblea de Catalunya no afiliats a cap partit.

L'evolució política a Espanya durant els últims anys anava més de pressa que els sistemes d'elaboració de programes a la Pirenaica destinats a Catalunya. La dinàmica

---

⁵ GALÁN, LUIS. *Después de todo, recuerdos de un periodista de la Pirenaica*. Editorial del Hombre Anthropos. Barcelona. 1988.

dels esdeveniments feia innecessari l'esforç que suposava l'emissió de l'Assemblea de Catalunya. El tancament de l'emissora el 1977 no va ser per cansament dels qui participaven, sinó perquè les noves possibilitats de comunicació establertes per les forces democràtiques a Catalunya incidien ja en els mitjans legals.

Les opinions sobre les ràdios clandestines en aquells crucials moments franquistes no són iguals per a tots els professionals de la ràdio. En les declaracions d'Arandes i Armengol s'observa quina era la línia ideològica que seguia cada emissora, RNE el primer i Radio Barcelona, el segon.

Jorge Arandes

Eren emissores clandestines o il·legals. Aquí hi va haver un moment que es van muntar infinitats d'emissores que no se què esperaven fer perquè no tenien cap objectiu concret. Ràdio Pirenaica, per exemple, era estrangera. Informava des de Praga i s'escoltava molt a les nits. Aleshores, perquè no s'escoltés tan bé, des de Madrid, posaven unes interferències a la mateixa freqüència de l'emissora, i sortien uns sorolls que no deixaven que s'escoltés bé. Ràdio Pirenaica sortia per tres o quatre freqüències i la gent anava a buscar d'un cantó a l'altre. Llavors, quan hi havia una manifestació a Madrid, per exemple, ells ho amplificaven molt.

Les emissores clandestines utilitzaven freqüències de ràdio no legalitzades i que a vegades interferien a altres emissores dels voltants de Barcelona que tenien concessions. Tenien molt poca potència. Deien que feien programes culturals, però eren programes molt crítics, que era com la oposició.

Molt poca gent escoltava aquestes ràdios. No tenien pràcticament audiència. A més, en alguns barris no es captaven, i inclús algunes van ser clausurades. Hi va anar la Policia i les van tancar les instal·lacions i els estudis. Però més del que podien fer o dir, es tractava de que estaven contravenint una normativa tècnica internacional, perquè les freqüències no es donen per caprici d'un senyor. Hi ha una regularització arreu del món, que estableix quantes freqüències té cada país, entre ells, Espanya. I això s'ha de respectar.

Joan Armengol

Si emetre clandestinament era una forma de fer ràdio, endavant. Tot era benvingut. Jo no les escoltava, perquè no tenia temps. I també he de dir que potser no m'interessaven al 100%, però quantes més n'hi hagi millor, i si es tenia que anar fora del país perquè es

poguessin escoltar els missatges aquí, millor. Jo vaig acompanyar al Tarradellas del Brasil quan va tornar a Espanya. La gran majoria de polítics, no havien sentit a parlar mai del Tarradellas i no sabien qui era. A més, l'educació en la història d'Espanya era limitada i la meva generació ens assabentàvem de les coses molt de temps després.

Ara, amb tantes emissores que hi ha, qui controla? Com no sigui el responsable del partit... I a vegades, segons com, poca audiència tenen. Moltes coses se silenciaven i ningú s'atrevia a parlar.

2.5.- Cronologia de la ràdio durant l'inici del franquisme i la dècada dels 40

1939

- **Espanya exclosa del Segon Pla Europeu de distribució de freqüències.**

Aquest fet tindrà una gran importància en el moment de definir el futur model radiodifusor del règim franquista. Les dues freqüències exclusives atorgades condemnem a l'Estat Espanyol a tenir emissores de petita potència i, per tant, de poca cobertura.

- **Uns dies després de l'entrada de les forces ocupants, es crea Radio Nacional de España a Barcelona.** Antonio Tovar es anomenat director. Els primers programes són emesos per les altres emissores existents, ja que no disposa d'equips propis. L'any 1949 es crea el centre autònom, que serà dirigit per José María Matagelada.

- **Creixement dels serveis internacionals en llengües estrangeres.** Sota una situació internacional cada vegada més problemàtica, la major part de les radiodifusions impulsen aquests serveis; uns anys més tard, 45 emissores disposaran de programes en idiomes diferents al propi. Al capdavant, figurava la BBC amb més de 50 serveis diaris.

- **Censura radiofònica.** Una Ordre del Ministerio de Gobernación, estableix la censura prèvia de les emissores comercials que serà exercida per les Jefaturas Provinciales o Locales de Propaganda. Prohibició, així mateix, d'emetre altres notícies que no fossin les locals o comarcals i la obligació de connectar amb RNE per la retransmissió dels serveis informatius o 'diarios hablados'.

1940

- **Al final de la Guerra Civil, el panorama de la radiodifusió queda establert.** EAJ locals (emissores de ciutats petites, amb poca potència); EAJ comarcals (de més

potència i propietat, en major part, de Unión Radio, empresa que més tard es va convertir en la SER); i Sociedad Nacional de Radiodifusión (integrada per les emissores de RNE i las del FET i de las JONS).

1941

- **Es crea a la URSS, Radio España Independiente (REI).** Sis anys més tard serà traslladada a Romania, des d'on emetrà fins després de la mort de Franco. La "Pirenaica", com va ser coneguda popularment i que emetia freqüentment alguns espais en català, va ser la única emissora clandestina que va emetre de manera periòdica amb una programació regular. Va ser portaveu del Partit Comunista Espanyol (PCE), però va tenir el suport d'altres forces de l'oposició.

- **Radio SEU comença les seves emissions a Madrid.** Així, el Sindicato Español Universitario tampoc es va mantenir al marge de la possibilitat d'emissió. La difusió va ser molt reduïda perquè emetia amb poca potència.

- **Radio España de Barcelona (l'antiga Ràdio Associació) posa en marxa un gènere.** Es tractava d'un programa que va engegar el gènere policíac. Al programa 'En busca del culpable', del que L.G.Blain era guionista, aviat li van sortir competidors, com a Ràdio Barcelona amb 'Taxi Key'.

1942

- **El Govern crea la "Red Nacional de Radiodifusión" (REDERA).** Amb l'objectiu de convertir-la en la primera red radiofònica de cobertura estatal.

1943

- **La implantació del mitjà encara és escassa.** Per un costat, la precarietat de la indústria de fabricació d'aparells receptors es fa evident, i per l'altre, la II Guerra Mundial impedeix les importacions de material estranger. També, el Govern revigoritza per Llei de 30 de desembre l'impost sobre tinença d'aparells que tindrà vigència fins l'any 1964.

1944

- **El Padre Venancio Marcos comença les seves xerrades político-religioses en Radio SEU.** El 1945 passarà a la SER i el 1952 a RNE. Sota la seva condició de religiós, el discurs radiofònic del Padre Venancio va servir per conduir uns continguts paternalistes i autoritaris, basats en principis morals ascètics i de conformació amb l'ordre polític establert.

- ***Els concursos radiofònics comencen a impactar a l'audiència.*** El joc com una forma de gratificació enfront la crua realitat de la postguerra, va trobar molts adeptes entre oients de les emissores espanyoles. 'Lo toma o lo deja', a Ràdio Barcelona, serà un dels pioners.

1945

- ***Canvis a la vinculació política de la radiodifusió.*** El control polític passa del Movimiento al Ministerio de Educación. Però, serà per poc temps.

1947

- ***Posada en marxa de les 'Estaciones Escuela del Frente de Juventudes'.*** Es tracta dels primers centres de formació professional radiofònica que depèn d'una de les branques polítiques del règim. La seva incidència sobre els treballadors de la ràdio i la seva formació serà important, i es va convertir en el nou mitjà efectiu d'adoctrinament per importants sectors de la joventut espanyola.

1948

- ***Per primer cop, ús de la cinta magnetofònica.*** Radio Barcelona i altres emissores de la SER van incorporar aquesta novetat tecnològica que va motivar canvis importants en els aspectes formals de la producció radiofònica.

- ***El bloqueig internacional incideix en la radiodifusió.*** La resolució de l'assemblea de l'ONU sobre l'aïllament internacional d'Espanya, influeix en els acords de la Conferència Internacional de Copenhague sobre ràdio, i a la que el país no assisteix. Al final, la ràdio espanyola va quedar amb nou freqüències compartides en Ona Mitja (OM) i dos de caràcter internacional.

- ***Apareix el disc microsusc.*** Inventat per Peter Goldmark, ofereix notables millores sobre els procediments anteriors de gravació de discos, ja sigui en qualitat com en duració. Millorarà substancialment el so de la ràdio.

- ***Continua la proliferació de concursos a la ràdio.*** El manteniment dels gèneres estereotipats es una prova de l'estancament a nivell de creació. 'Ruede la pregunta', primer concurs d'àmbit estatal, estava basat en el coneixement, una modalitat que es repetirà en abundància a la televisió.

3. DE LA RÀDIO ESPECTACLE A L'ÈPOCA DEL TRANSISTOR (1950-1962)

En aquesta etapa, s'incorpora un nou model de ràdio. Uns anys després de la finalització de la II Guerra Mundial, sembla esgotada la programació bàsicament informativa. Els serveis de notícies internacionals queden a un segon pla i centren l'activitat informativa en la recerca de fets i personatges que conformen l'actualitat quotidiana.

La ràdio en aquell moment encara no coneixia cap mitjà que li fes ombra i li pogués igualar en característiques tan importants com frescor i immediatesa. La dècada dels 50 portarà rellevants canvis a nivell tècnic, econòmic i de programació. En aquest sentit, la ràdio no deixarà d'informar, però ho farà en un ventall més ampli i donarà pas a l'opinió dels oients, gràcies a la seva participació activa.

3.1.- Les grans millores tècniques internacionals

En el sentit tècnic del mitjà radiofònic, aquesta serà una dècada marcada pels esdeveniments internacionals i pels avenços que a d'altres països, i sobretot als Estats Units, s'apliquen de manera molt ràpida. Així, la innovació permet les emissions mòbils, i traure, per tant, els estudis al carrer i recollir al moment la notícia. La implantació de la FM (freqüència modulada), assajada i posada en funcionament únicament als Estats Units, serà incorporada a la gran majoria de països europeus. Aquesta nova forma d'emissió de les ones sonores suposarà un gran avenç per un mitjà de comunicació que, com a tal, encara no havia complert els 50 anys; es tracta d'una tecnologia molt més senzilla que la de Ones Mitges, Curtes i Llargues i de major qualitat de so.

Europa recull aquesta innovació amb cert retard. A Espanya, encara arribarà més tard, però a finals d'aquesta etapa es tancarà el període autàrquic de la vida política i econòmica del país. Amb l'inici del Pla d'Estabilització, l'obertura a l'exterior estarà condicionada per un seguit de dificultats i la importació de material de radiodifusió estarà sotmesa a importants problemes.

Al capítol anterior sobre els anys 40, s'explicava l'existència d'un elevat nombre d'emissores petites d'OM. El minifundi d'emissió és un model que als anys 50 ja comença a trontollar. La regulació de la radiodifusió es troba totalment allunyada dels

acords de la Conferència de Copenhague de 1948, però, no obstant això, al Govern li resulta difícil desfer-se de les peticions dels seus aliats ideològics: falangistes, Movimiento i sindicats. Aquestes disposen ja d'emissores pròpies, però l'Església descobreix també la necessitat de fer escoltar la seva veu. Aquesta realitat serà possible gràcies a un Concordat signat el 1953 entre la Santa Seu i l'Estat Espanyol. És precisament a una ràdio parroquial, a Ràdio Taradell, on es realitzarà la primera emissió regular en català, *La veu de la Parròquia*.

A pesar de la continuada concessió al minifundisme de la ràdio, la necessitat de racionalització s'imposa. La primera mesura al respecte es prendrà amb el Decret de 1958 en el que s'estableix l'obligació de sol·licitar la transformació de les petites estacions locals d'Ona Mitja a Freqüència Modulada. Aquest és un sistema d'emissió que encara és desconegut a Espanya i el Govern dóna un termini de cinc anys per portar a terme aquesta reconversió.

Durant aquest temps, s'incorporaran a la radiodifusió mundial dos novetats revolucionàries: el transistor i la estereofonia. La primera tindrà una influència directa sobre la recepció i la segona sobre l'emissió en FM. L'aplicació de transistors en la fabricació de receptors, suposarà un canvi substancial en el sector, permetrà la simplificació dels processos de construcció i reduirà la mida dels aparells. D'altra banda, la estereofonia als anys 50 estava en període experimental i la seva aplicació pràctica es desenvoluparà a partir de la propera etapa.

Joan Armengol

“Ara, l'informatiu va tot a tall de cinta amb el personatge de qui es parla. Abans, o bé tenies una entrevista personal amb ell o no hi havia el tall de cinta. Les tecnologies són tan extraordinàries... La tecnologia ha transformat la ràdio. I més endavant encara es notarà més. Abans no era tan aparatosament complicat fer ràdio com diuen. Havies de forçar una mica més la imaginació. Sobretot, en quant a quadre escènic. Els ràdioteatres eren una meravella”.

“En aquell moment, només funcionaven a un nivell important Ràdio Barcelona, amb totes les connexions de la Cadena SER, i Ràdio Nacional amb totes les possibilitats de passar-ho a totes les emissores que configuraven també aquella xarxa. A RNE potser li faltava una empenta i les ganes de treballar que teníem nosaltres. Per exemple, si venia un ministre, era obligat que anés a parlar per Ràdio Nacional, però no a les ràdios

privades. Així que, com que governava Franco i no deixava fer informació, vam haver d'idear un sistema 'estratègic'.

3.2.- La censura del ministre d'Informació, Arias Salgado

El juliol de 1951, el general Franco va remodelar àmpliament el seu Govern, en el que únicament van quedar quatre membres del Gabinet anterior. Dos dels nous ministres serien determinants en aquella nova etapa política: Gabriel Arias Salgado, responsable del Ministerio de Información y Turismo, creat específicament en aquella ocasió, i l'almirall Luis Carrero Blanco, nomenat ministre subsecretari de la Presidència i consagrat a partir d'aquell moment com un dels homes forts del règim. Com sempre, Franco havia pretès donar al seu Govern un cert aire d'equilibri entre les principals faccions i grups de poder: militars, catòlics, falangistes i monàrquics.

La política informativa del règim, que a la dècada anterior havia anat passant per diferents ministeris com Governació, Educació o Secretaria del Moviment, quedava ara centralitzada al poder del ministre d'Informació i Turisme. Aquesta etapa va passar a la història per la formulació d'una doctrina de la informació en la línia ideològica dels principis i interessos de l'Estat franquista.

Document 5. Arias Salgado y la seva doctrina de la informació

(...) ¿Ha existido antes del Movimiento Nacional en España una política y una doctrina de información? El Estado liberal, que no tenía más misión que la de "dejar hacer" a todos, al amigo y al enemigo, al que defendía los fundamentos de la sociedad y del Estado y al que desde el interior de la fortaleza los minaba; el Estado liberal, para quien la verdad y el error, lo bueno y lo malo tenían la misma categoría e idéntico derecho porque estimaba que todo era sujeto de opinión o de creencia, mal podía alumbrar una doctrina, señalar unos fines, impulsar unos medios, estimular unos proyectos y levantar unas instituciones; a lo más que atendía era a promulgar unas cuantas disposiciones de policía en defensa de los intereses de las empresas periodísticas.

Pero si el Estado y la autoridad no tenían una finalidad clara en la política de información, la filosofía moderna y los poderes disolventes de la sociedad cristiana sí la tenían, y bien eficaz, por cierto. En determinados medios no existe aún conciencia clara de que estamos asistiendo hace ya más de ciento cincuenta años, al desarrollo de una política planteada y ejecutada con arreglo a los principios ortodoxos de la estrategia y de la táctica más exigente y depurada.

La Prensa nace precisamente como instrumento de poder político cuando la sociedad europea, y con ella el Estado moderno, entran bajo el signo de la crítica racionalista. El pensamiento se separa de la órbita teológica y rompe con su servidumbre a las normas última y próxima de moralidad. El saber humano queda convertido en mero saber científico. Se proclama que la bondad o la maldad no afectan a las ideas; que el pensamiento es independiente y neutro; más aún, que el pensamiento en sí es químicamente puro.

Toda la libertad para la verdad; ninguna libertad para el error. (...) Libertad de divulgación, por tanto, para lo bueno y verdadero, ninguna libertad para el error y el mal. (...)

Al negar la existencia de una norma objetiva, universal e inmutable, a la que el hombre como persona y como miembro de una sociedad debe ajustar obligatoriamente sus actos, se negó automáticamente la diferencia intrínseca entre el bien y el mal. ¿Cómo podrá mantenerse entonces el orden social si se barrenan los conceptos de obligación y derecho de jerarquía y bien común, que son sus cimientos? (...)

Los periodistas y escritores deben acceder a un plano de preocupaciones y moral elevadas, sin perder el contacto con las realidades más concretas. Necesitamos convertirnos, como lo hemos venido haciendo estos años, en el sistema nervioso del país y en un fermento moral constructivo de la vida civil y política. Necesitamos cerrar el paso al relajamiento moral, que será siempre el mayor peligro de una comunidad histórica. (...) En el orden de la acción hemos de llegar a que cada hombre dedicado a la información tenga plena conciencia de la actitud arrogante que le concierne, de la superioridad dialéctica incontrastable, de las posiciones y principios a los que servimos y del papel que corresponde a España y a nuestro Movimiento en la resolución de la gran crisis histórica de estos tiempos.

(...) Ante la perspectiva de esta navegación solemne de nuestra Patria, bajo la mano firme del Caudillo, hemos de recordar que muchos de nuestros mayores hubieran deseado vivir esta hora de lucha y de rehabilitación de España y que al igual que los jóvenes actuales envidian y rinden tributo a la heroica juventud de nuestra Cruzada, los que nos sigan desearán haber estado como ocasión de honor, de riesgo y de ventura, en las filas del Movimiento Nacional, en la vanguardia de aquellas grandes batallas del espíritu que siempre han aceptado entablar los españoles por ser de las que redundan en servicio y gloria de Dios y en servicio y gloria de España.

*¡Viva Franco! ¡Arriba España!*⁶

---

⁶ Discurs pronunciat pel Ministre de Informació i Turisme, Gabriel Arias Salgado, durante la clausura del II Consell Nacional de Premsa de Barcelona; 1954.

Si alguna cosa no varia en aquesta dècada, però, és la mirada crítica que planeja el poder. La ràdio segueix sent un mitjà molt controlat i, a finals de la dècada, tornarà a regular-se amb força el conegut parte. El nou Ministre de Información y Turismo és, segons Juana Ginzo, actriu i locutora de Radio Madrid, el “*más denostado controlador y censor de medios de la reciente historia de España*”. Aquest, vigilarà els diaris, el cine, el teatre, els llibres i la ràdio des de la Vicesecretaría de Educación Popular. Amb aquest panorama, les ràdios privades continuaran la seva tasca d'entreteniment i espectacle.

La SER no tindrà el camí lliure d'obstacles ja que, a part de la competència, tant les emissores locals com les comarcals estaven obligades a pagar a l'Estat un cànon o percentatge dels seus ingressos publicitaris: un 5% les comarcals i un 20% de la facturació les locals.⁷ A més, les concessions han de ser renovades periòdicament i la vigilància és continua. No obstant, el Decret del 9 de juliol de 1954, que relaxa els tràmits necessaris per l'adquisició parcial o total de les emissores locals, farà possible que l'emissora privada es faci càrrec de la titularitat de la majoria de les estacions locals espanyoles i emeti la seva programació per un total de 46 emissores en 1964.

La ràdio oficial, però, no es va limitar a RNE, sinó que tant el Movimiento com els sindicats verticals falangistes van tenir les seves pròpies cadenes. Va ser molt important a l'època, juntament amb la SER i Radio Nacional, l'anomenada Red de Emisoras del Movimiento (REM), encapçalada des del 1955 per La Voz de Madrid. Es va crear també la Cadena Azul de Radiodifusión (CAR) i la Cadena de Emisoras Sindicales (CES). No eren emissores privades, però també estaven igualment finançades a través de la publicitat. També va sorgir Radio Juventud, que en els anys 60 va introduir la nova música lleugera, i la CES, poc present a Catalunya, als anys 60 posava en marxa La Voz de Gerona. En algunes emissores privades com la cadena SER (Barcelona, Girona, Reus i Lleida) o Radio España de Barcelona, l'Estat hi tenia una participació accionarial important i l'altra única gran cadena autoritzada, la COPE (Figueres, Lleida i Reus), ho era en virtut del Concordat amb l'Església catòlica.

3.3.- Radio Nacional de España a Barcelona

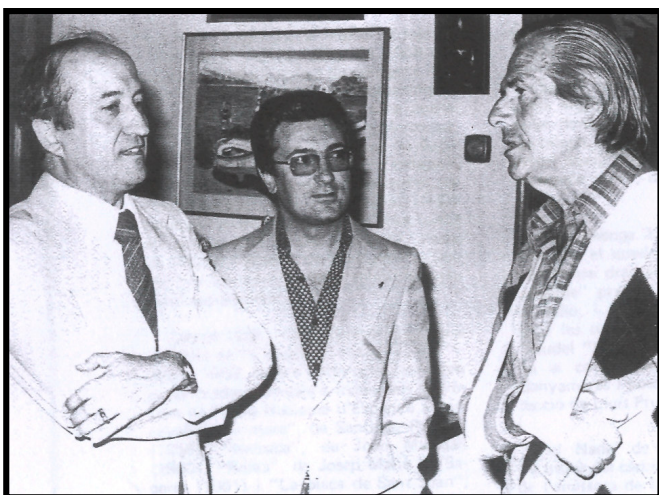

RNE arriba a tot el territori, pràcticament, l'any 1951. Un any després, l'equip emissor de Barcelona s'amplia a una potència de 25 quilovats i el 1964 a 250. L'objectiu

d'assolir una gran xarxa és present des del final de la guerra, com es recull en un article de Patricio González a la revista *Radio Nacional*, l'any 1944: “Abrigábamos la esperanza de montar inmediatamente otra en Barcelona, con el material que adquirió el Gobierno rojo, que pudo recuperarse en gran parte. Desgraciadamente, es inservible para el fin que nos proponemos por su pésima calidad, ya que probablemente sirvió para justificar uno de los grandes ‘negocios’ de los últimos meses de la España roja. A pesar de todo, con la ayuda de Dios y con la colaboración de todas las fuerzas vitales de la Patria, España tendrá una Red Radiofónica al nivel de las mejores, seguimos por el camino emprendido”, (9 de gener).

A final dels anys quaranta els professionals de RNE a Barcelona fan tot un seguit d'activitats per planificar una programació de la nova estació. “Entre las primeras cosas importantes que se hicieron en los estudios de Gran Vía-Bruch hay que situar la campaña benéfica de Juan Viñas y Emilio Fábregas, el popular ‘señor Dalmau’, iniciada en 1948 y despedida en 1975; así como las sesiones de ‘Teatro invisible’, de Juan Manuel Soriano – la primera de las cuales se radió el 4 de septiembre de 1949, con ‘ En Flandes se ha puesto el sol’, de Eduardo Marquina, en adaptación de José María Tavera-, y el programa sabatino ‘Fantasía’, creado y presentado por Jorge Arandes y Federico Gallo, a quienes se unieron más adelante dos de las locutoras más representativas de la casa: Maria Matilde Almendros y Maruja Fernández”.⁸

Jorge Arandes i Miquel Rey visiten Màrius Cabré, protagonista de la sèrie escrita per Antoni Losada

Juan Viñas serà el cap de programes, Juan Manuel Soriano el d'emissions i Jorge Arandes el de so. RNE a Barcelona disposa d'una orquestra de cambra que fa el seu primer concert el setembre de 1949 amb motiu de les festes de la Mercè. Altres programes del moment són *Gong* i *El humor de la radio*, de Jaime Ministral, *Siéntese usted*, de José del Castillo, i les revistes monogràfiques *Rumbo*, *Diapasón* i *Perfil*.

⁷ ARMAND BALSEBRE. *Historia de la Radio en España*. Editorial Cátedra. Madrid, 2001.

⁸ MUNSÓ CABÚS, JOAN. *Cuarenta años de radio*. Barcelona. Editorial Picazo, 1980.

La possibilitat d'instal·lar els micròfons en els camps de futbol, a partir de 1951, dóna un impuls a les retransmissions esportives de Radio Nacional amb Juan Viñas, Miguel Ángel Valdivieso o més tard José Félix Pons. Les innovacions se succeeixen i l'any 1952 es produeix el trasllat dels estudis al Passeig de Gràcia, cosa que significa una important millora de les instal·lacions que repercuteix satisfactòriament en la qualitat de les emissions.

**Federico Gallo, Miguel Ángel Valdivieso,
Carmen Illescas i José Mª Tavera.**

Jorge Arandes

“Canviar als estudis de Passeig de Gràcia va resultar un salt qualitatiu molt important. Vam treballar molts mitjans, sempre amb complicacions econòmiques, perquè això formava part del pressupost de Govern, el que es destinava a RNE, però jo crec que en aquella època es va desenvolupar molt l'enginy, perquè com no hi havia diners havíem de pensar què podíem fer sense tenir-ne. Allà van venir a actuar artistes molt populars del moment, sense cobrar ni cinc”.

Uns quants anys després, el 1959, arriba l'emissora de FM. Nombrosos professionals comencen a treballar a RNE a Barcelona, com Miguel Ángel Valdivieso, José Félix Pons, Fernández Abajo, Pedro Ruiz, Maruja Fernández, María Esther Perot, Lola Martínez, Pedro Nin, Jorge Bonet o Luis Coquard.

3.3.1. Els programes en català a RNE

El 1950, Radio Nacional de España a Barcelona emet per primera vegada un programa en català. Va ser una obra dramàtica, *El pati blau*, de Santiago Rusiñol. Després de

llargues gestions, l'emissió d'una peça en català va ser possible. Un triomf que, no obstant, va quedar força aïllat de la segona emissió en aquest idioma, que es donaria l'any 1956.

Campanya benèfica a l'Hospital Sant Joan de Déu

Abans, però, l'any 1947 va néixer *Campanya Benèfica*, un programa conduït pel senyor "Dalmau" i Juan Viñas, i que va tenir un gran ressò arreu de Catalunya. Primer, pel fet de la seva funció bàsica, que era ajudar els nens de l'hospital; i segon, per l'alçament del barcelonisme, que bullia al rerefons de la qüestió. S'emetien poesies amb rimes, rimetes i rodolins d'autors com Maragall o Verdaguer, expressades amb la

força i el sentiment de la llengua materna. Aquests petits detalls, contribuïen a fer país, cosa que aleshores, resultava tan difícil com compromesa.

El mes de maig de 1956 va sortir a l'aire un nou espai d servei i d'informació sobre les activitats dels àmbits del sardanisme i de la sardana. Va néixer amb el títol *La voz de la sardana* i com a fruit de la col·laboració establerta entre RNE i l'Agrupació Cultural Folklorica Barcelona. Aquest espai, però, va parlar castellà fins el 1972.

Des de l'any 1956 fins el 1963, quatre obres catalanes van ser emeses pels micròfons de RNE a Barcelona: *La mare*, de Santiago Rusiñol (1956); *Nausica*, de Joan Maragall (1960); *Reina*, de Josep Maria de Sagarra (1961); i *La plaça de Sant Joan*, també de Sagarra (1963).

El quadre d'actors de Radio Nacional de España a Barcelona, dirigit per Ricardo Palmerola

1964: Primer espai parlat en català.

A partir del mes de setembre de 1964 i sota el guiatge del Mestre en Gai saber i poeta Felip Graugés, RNE posa en marxa *Evocacions catalanes*, primer títol d'un espai parlat en llengua catalana que va constar a l'esquema de la seva programació. El diumenge 23 de març d'aquell mateix any, el quadre escènic de l'emissora i en l'espai dramàtic *Teatro Invisible*, presentà per primera vegada a la ràdio, i com cas excepcional d'acord amb les normes vigents a l'època, l'obre de Paul Claudel, *L'anunciació a Maria*, traduïda al català per Joan Oliver i Ferran Canyameres i posada en escena sota la direcció de Lluís Pruneda. Pel Nadal, RNE va difondre ja espais parlats en català de notable importància. Aquest any va ser molt important per la difusió del català, i cal afegir-hi les deu obres dramàtiques que s'hi van emetre. Aquell va ser, sens dubte, un gran avenç, sobretot si es considera que, amb la seva corresponent repetició, van representar vint emissions de teatre català les que van ser ofertes als habituals seguidors de Ràdio Nacional.

L'any següent es va repetir una tònica molt semblant, ja que neix un nou espai, *Catalunya Música*, que adapta el poema de Joan Alavedra *El Pessebre*, sobre el qual, el mestre Pau Casals havia compostat el seu oratori de *La Pau*. També, s'hi van emetre dotze obres dramàtiques més de diversos autors catalans.

El 24 de gener de 1968 va ser, tanmateix, una data significativa. Després de llargues converses, comença l'espai *Paraula i Pensament*, dirigit per Manuel Cubeles, on es tracten els fets del poble de Catalunya i les qüestions d'actualitat de política, art, cultura, ciència, teatre, música o religió. Cada setmana, tots aquests assumptes tenen un ampli i seriós tractament. Cal considerar aquest espai com una de les conquestes més importants de la ràdio catalana d'aquells dies.

Entre 1972 i 1974, a part de la tasca empresa per a la divulgació del teatre català, neixen altres espais ben significatius com *Paraules de sempre*, *Parlem-ne* (presentat i editat per Antoni Serra) o *Lliçons de català* (presentat per Maria Matilde Almendros i Esteve Bassols), que va ser el primer intent seriós i continuat que es fa en aquest aspecte dins l'àmbit radiofònic a Catalunya.

3.4.- Empenta al negoci publicitari

L'Estat, a banda de cobrar el cànon publicitari a les emissores de ràdio, segueix adquirint "el impuesto anual sobre radio audición", a totes aquelles famílies o col·lectius

que tinguessin en propietat un aparell receptor. Cap de les dues formes de recaptació de diners, suposarà una font d'ingressos significativa per l'Estat. Fins el 1952, la facturació publicitària declarada per les emissores no és elevada (per sota dels 36 milions de pessetes, menys inclòs del que ingressa l'Estat en concepte de cànon per tinença d'aparell).⁹

És en aquests primers anys 50 quan la radiodifusió comercial està preparant-se per donar el salt a les xifres milionàries. Els anuncis per paraules que interrompen la programació i els discos dedicats són formules publicitàries que pertanyen ja al passat. Els sistemes de "pessetes per número de paraules" són incompatibles amb una ràdio que evoluciona a un ritme frenètic, que a més, s'enlaira amb grans estrelles radiofòniques i aterra amb una audiència cada vegada més nombrosa i heterogènia. La responsable d'aquesta reformulació comercial i publicitària de la ràdio espanyola de l'època és, en gran mesura segons Armand Balsebre, la Cadena SER i "el seu aparell comercial, gestionat per la agència de publicitat CID". Aquesta empresa, CID, S.A., serà l'encarregada, des de 1945, de la comercialització en exclusiva de tota la publicitat d'aquesta xarxa privada, encara que també participarà en afers creatius.

Amb el creixement de l'audiència, no trigaran a arribar els grans patrocinis per part d'empreses molt importants i, fins i tot, el recolzament d'artistes que parlen a través dels micròfons. La programació que dona resposta a les necessitats del nou sistema inclou espais de més duració; programes, com hem dit, patrocinats; gales i programes benèfics, concursos amb premis i regals; espais aparadors, en els que es llueixen els artistes del moment, i l'emissió de programes en cadena.

Cola-caó va ser un dels anuncis més coneguts de l'època

La publicitat s'integrarà plenament a l'estructura dels espais radiofònics, moltes vegades obtenint un paper protagonista. El patrocini de les grans marques no es limita, en aquests anys, a l'aparició sonora durant uns segons a l'inici o al final del programa, sinó que els mateixos concursos adopten la denominació de la marca. Com exemples, *el concurso de Avecrem, Juvenil Cortefiel, El expreso Duward*, etc. En molts casos,

⁹ ALICIA PUENTE. 1951. *Franco cambia de guardia*. Colección El Mundo. Madrid, 2006.

s'acabava identificant al locutor o locutora estrella amb la marca del producte que publicita durant els seus espais.

Document 5. La cançó de Norit

“Me he lavado el vestido. Yo mi blusa me he lavado. Lo he dejado muy blanquito, muy sedoso me ha quedado. Porque, porque, hemos usado Norit el Borreguito. ¿Qué es Norit? Es Norit algo inaudito para dejar bien lavada la prenda más delicada. Es Norit el Borreguito. Me he lavado el vestido. Yo mi blusa me he lavado. Lo he dejado muy blanquito, muy sedoso me ha quedado. Porque, porque, hemos usado Norit el Borreguito”.

En aquesta revolució comercial té molt a veure les noves possibilitats tècniques de transmissió de programes. El 1948, la Cadena SER posa en marxa la radiodifusió en cadena; és a dir, la emissió de programes produïts per Radio Madrid i que són repetits per totes les estacions pertanyents al grup i que estan repartides per territori nacional. Per portar-ho a terme, la Compañía Telefónica estableix un gran circuit de línies microfòniques que connecta Radio Madrid amb cadascuna de les emissores de la Cadena SER. S'incorpora, a més, la gravació magnetofònica, que permet la gravació dels espais i la seva posterior reproducció. Només un any després, la emissora privada llança el primer programa en directe a nivell estatal: *Cabalgata Fin de Semana*. Encara que tenir una xarxa de línies microfòniques connectades sempre a Radio Madrid suposava un alt cost, el programa va esdevenir un gran negoci de l'antiga Unión Radio. L'any 1954, la programació en cadena de la SER era destinada quasi sempre al *prime time* de les 21 o les 22.45 hores, i no superava en total les 13 hores setmanals.¹⁰

Com en molts aspectes, aquest nou sistema de ràdio a nivell estatal tindrà els seus impulsors i els seus detractors. Però amb el temps, s'anirà demostrant que la radiodifusió en cadena no només consolidaria el negoci publicitari, sinó que obligaria una redefinició de la programació radiofònica. A més, suposarà el relançament d'estrelles que triomfaven únicament en àmbit local.

Per altra banda, la Red de Emisoras del Movimiento (REM) incorporarà aquesta nova modalitat d'emissió el 1955, any que *La Voz de Madrid* debuta amb el programa *Domingo Deportivo Español*, que serà el primer espai retransmès en cadena i en directe per la REM sota la direcció de Matías Prats i Juan Martín Navas.

---

¹⁰ DÍAZ, LORENZO F. *La Radio en España: 1923-1993*, amb pròleg de M. V. Montalbán. Madrid. Editorial Alianza, 1992.

Pel que fa a la ràdio pública dels anys 50 segueix molt semblant a la dècada anterior, i predomina la música i la religió catòlica. No hem d'oblidar que el 1953, el Concordat signat amb la Santa Seu imposa l'emissió d'espais religiosos a la ràdio i la presència obligada de sacerdots a les emissores. Respecte l'actualitat i la informació, RNE continua amb el monopoli dels serveis informatius. Els aparells de censura del règim vigilen constantment la resta d'emissores per que cap dels seus continguts traspassin els límits establerts.

D'altra banda, els premis Ondas es van convertir en tot un esdeveniment radiofònic i neixen per celebrar el 30 aniversari de Ràdio Barcelona. El 14 de novembre de 1954, la revista Ondas entrega per primera vegada els premis que porten el seu nom. Són premis atorgats a qui "amb el seu esforç, personalitat i, fins i tot, sacrifici, fan possible la magnífica realitat de la radiodifusió espanyola". Els Ondas s'entreguen a Barcelona el 14 de novembre de cada any.

Joan Armengol

"Ara el que val és l'anunciant. Jo escolto anuncis que en aquell període no s'haguessin emès, però ara el que importa és la caixa i és a través d'aquesta que es fan moltes coses. Nosaltres teníem que treballar amb unes condicions increïbles".

3.5.- L'exitós descobriment de *Cabalgata Fin de Semana* i Bobby Deglané

Magazines, concursos amb regals i premis per l'audiència, serials que marquen una cita diària al costat del receptor, i humor. Com afirma l'actriu Juana Ginzo, a *Mis días de Radio*, "el símbol de este género radiofónico será durante toda la década, *Cabalgata Fin de Semana*".

"¡Amables y gentiles oyentes, bienvenidos sean todos ustedes a esta hogareña tertulia de la noche del sábado!". Així començava el *magazine* que va aconseguir revolucionar la ràdio espanyola, a càrrec de Bobby Deglané. No obstant, el programa com a tal, no va

La gent passava hores al costat de l'aparell escoltant a Bobby Deglané.

néixer amb ell. Quan Deglané va agafar el timó de *Cabalgata*, el dissabte 6 d'octubre de 1951, ja porta gairebé dos anys en antena amb guions d'Antonio Calderón i Guillermo Sautier Casaseca, encara que com bé revelen diversos autors, en res s'assembla la primera versió a la que farà posteriorment *El pobre locutorcito chileno*, com anomenaven a Bobby.¹¹ Anys després, passaran a prendre el timó d'aquest programa locutors de la talla de José Luis Pecker i Joan Armengol.

Música en directe i actuacions, concursos, premis en metàl·lic i humor... Tot, acompanyat d'un estil alegre, festiu i col·loquial del seu presentador. “*La SER necesita ritmo y color*”, deia. El programa de Deglané va ser un mosaic d'espais diferents però dissenyats i arreglats amb coherència. A més de ser l'escenari pel llançament de nombroses estrelles, *Cabalgata* era una poderosa plataforma publicitària i una autèntica màquina de fer diners. Amb ella arriben els grans patrocinadors com Gallina Blanca, Conyac Fundador, Relojos Duward i els programes de cara al públic des del teatre del parc mòbil. Tots els membres de l'equip de *Cabalgata Fin de Semana* vesteixen de gala, fins i tot els tècnics. Sobre l'escenari, acompanyen a Deglané: José Luis Pecker i Vicente Marco, Pepe Bermejo, Luisa Fernanda Martí, Petrita Tamayo, José Manuel Vilar i els periodistes Martín Abizanda, Felipe Navarro Yale, Santiago Córdoba i l'esportiu Enrique Gil de la Vega ‘Gilera’.

Bobby Deglané amb una artista invitada a l'emissora de Radio Madrid

Aviat es convertirà en l'aparador i lloc de pas de personatges famosos (cantants, actors, esportistes), que són entrevistats i a més participen en jocs i concursos amb premis, que després donen a institucions benèfiques. *Cabalgata Fin de Semana* i el propi Bobby, suposen una revolució per a la ràdio i, com apunta Juana Ginza, “*arrastra a la Cadena SER y la obliga a reforzar sus estructuras y a potenciar su organización*”. És també una revolució per a la Compañía Telefónica i per Correus, que es veu obligat

¹¹ NIETO, MIGUEL ÁNGEL. *Bobby Deglané, el arquitecto de la radio española*. Ediciones B, Barcelona, 2004.

a crear un departament únicament per atendre la correspondència de Bobby Deglané (que en 1953 arriba a rebre més de 20.000 cartes diàries, motiu pel qual és declarat usuari número 1 del servei de Correus).¹²

A la primera meitat de l'any 1952, té més de sis milions d'oients i encara funcionava amb 24 emissores. Deglané, però, no es conforma amb la temporada radiofònica i decideix convertir el seu espectacle en itinerant durant els mesos d'estiu. La caravana de la ràdio visita nombroses ciutats en el període estival. *Cabalgata* s'enriqueix sempre d'infinidats de novetats i col·laboradors. Alguns dels espais són: *Que lo diga el respetable*, *La baraja musical*, *Aprenda usted y Quien es quién* (patrocinats tots pels productes Gal); *La canción afortunada* (conyac Domecq); *Cuéntenos su complejo*, *Quién tiene el clavel*, *La figura del momento* (productes La Toja); *Las mujeres opinan* (mitges Vilma); *Luce una estrella* (Confecciones Flomar); *La escena española*, *Pandallas y escenarios*, *Las preguntas indiscretas* i *¿Dónde estará el avión?* (Gallina Blanca i les sopes de sobre). Per acabar, la fi de festa és *Circo en el aire*.

Joan Armengol

“Abans tenies la il·lusió de l'audiència, perquè els programes d'aquella època podien tenir milions d'oients. Per exemple, dissabte a la nit, ‘Cabalgata de fin de semana’, presentat per Bobby Deglané, a qui després vaig substituir jo, era el gran programa del dissabte. Ell era un personatge molt popular, tant com pot ser-ho qualsevol actor important d'avui dia. Era l'únic punt de referència de les firmes que hi havia en aquella època i que podia fer publicitat. Per aquest programa passava tota aquella gent que ara aniria a un gran show de televisió. Llavors, com que no n'hi havia, tot era inèdit i fins i tot es formaven cues a la ràdio”.

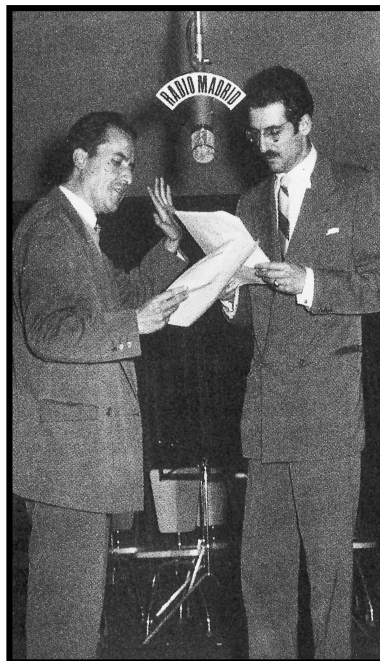
La melodía misteriosa va ser l'espai de més èxit, patrocinat pel Conyac Fundador. Aquest concurs es va convertir en un clàssic, on els oients havien d'esbrinar el tema musical que l'orquestra del programa, dirigida pel mestre Tejada, interpretava i disfressava amb petits detalls. Entre les cartes guanyadores, s'elegia per sorteig una d'elles i el seu propietari havia de contestar en directe el títol i l'autor de la melodia misteriosa.

La espontaneïtat d'aquests programes era només una aparença. A més de la fidelitat de Deglané a un bon guió, elaborat i preparat, l'espectacle no escapava a la censura de l'època. La ràdio havia d'enviar amb 24 hores d'antelació, els guions dels programes.

¹² ALICIA PUENTE. 1951. *Franco cambia de guardia*. Colección El Mundo. Madrid, 2006.

Les entrevistes, preguntes i respostes havien d'estar pactades, escrites i revisades per les autoritats. Encara que això no va impedir que, de vegades, els presentadors aconseguissin saltar algunes normes.

A la programació d'aquella època era molt important, com ja s'ha dit anteriorment, entretenir, però també divertir i fer riure per enganxar al públic. Als anys 50 trobem monòlegs (Miguel Gila i el seu telèfon o Pepe Iglesias, *El Zorro*); diàlegs entre personatges antagonistes; series de la vida quotidiana (*La Familia Valdés* o *Música para el aperitivo*); espais per l'humor independent (*El Humor i la Radio* en RNE, *Sala de Torturas* o *Las alegres zorrerías*, el 1957); espais humorístics dins de *magazines* (com a *Cabalgata Fin de Semana*, *Tip y Top* o *Gila*).

Tip y Top realitzant una de les seves peces còmiques

3.6.- L'aparició dels serials i ràdionovel·les

La tàctica de deixar un interrogant cada tarda per resoldre'l l'endemà provoca curiositat entre els radiooients, que queden enganxats a l'aparell receptor cada dia rere dia. *"Apasiona tanto que la mujer que, por cualquier circunstancia ajena a su voluntad, no puede escuchar algún capítulo, es capaz de comprar una novela y leérsela de principio a fin, cosa que nunca hiciera por el mero placer de solazarse a la lectura"*, (Ondas, núm. 7, desembre de 1952). Tot el país es paralitza de 5 a 5.30 hores amb la finalitat d'escoltar les grans ràdionovel·les.

L'estrena en febrer de 1953 de *Lo que no muere*, marca una fita a la història de les ràdionovel·les seriades i a la fama de guionistes com Guillermo Sautier Casaseca. Aquesta obra, de Sautier i Luisa Alberca, segons l'historiador Armand Balsebre, *"posa de moda el serial perquè és el primer de l'edat daurada del gènere"*. Un altre historiador, aquesta vegada Lorenzo Díaz, relata com el país sencer es ficava el cartell de 'no molesten' a diari, des de les cinc de la tarda fins les cinc i mitja, per *"gaudir de 30 minuts d'emoció, intriga i sentiment"*. No faltaven a la cita, com expliquen, l'exaltació

religiosa i la propaganda falangista. El tema, com no podia ser d'una altra manera, era la reconciliació nacional a través de dos germans separats per la Guerra.

Després del gran èxit d'aquests 50 capítols emesos a través de 15 emissores de la Cadena SER, el títol canvia a *Lo que nunca muere* per conquerir els escenaris del teatre. Posteriorment, Julio Salvador es va encarregar de la versió cinematogràfica. Sautier i Alberca continuen triomfant amb títols com *Llamas de redención*, *Se abren las nubes*, *La sangre es roja*, *Un arrabal junto al cielo...* La producció dramàtica dels 50, entre series, serials i ràdioteatre, donen molt de treball però també molta fama i estabilitat als diferents quadres d'actors que realitzaven les escenes arreu de les emissores.

Altres èxits de l'època van ser *Yo, la Reina*, *Heroínas sin nombre*, *La segunda esposa*, *La verdad escondida*, *Sangre negra* i, sobretot, *Ama Rosa*, una ràdionovel·la de 80 capítols escrita per Sautier, que es va estrenar amb enorme èxit el 1959, i que posteriorment també va ser traslladada al cinema. Interpretada per Doroteo Martí i Juana Ginzo, s'apropa més al melodrama i deixa a un costat la línia ideològica. *Ama Rosa* explica la història de Rosa (Ginzo), una criada que renuncia al seu fill i l'entrega a una dona a la que més tard servirà. La dona, de bona posició, acaba de perdre el seu al part i creu que el de Rosa és el seu vertader fill. Rosa, sabent que el nen és seu, no podrà revelar la seva vertadera identitat.

Joan Armengol

“Per edat no recordo gaires anècdotes dels inicis de la dictadura, però sí que hi havia la moda dels serials. Hi havia un personatge que es deia Doroteo Martí, que era un bon amic meu, que feia uns serials que interessaven moltíssim, i inclòs els diumenges feia tres sessions de teatre. Per ràdio programava i després ho passava al teatre. En un lloc com Igualada, que en aquells moments tenia uns 20.000 habitants, feia tres funcions al dia. Hi havia mares que hi anaven amb els nens en braços perquè a finals del 50 hi havia una manca de tot tipus d'espectacle. Fins i tot en aquell període hi havia molts moments que no hi havia electricitat, i clar, t'estic parlant d'una de les èpoques dures i difícils, sobretot vista l'òptica de partir del 75”.

3.7.- Els programes esportius, la revolució dels diumenges

Carrusel Deportivo. És el programa degà de la ràdio esportiva a Espanya. Va començar la seva marxa en 1954, sota l'adreça de Vicente Marco, a partir d'una idea de Bobby Deglané. Aquest va proposar fer un programa els diumenges, utilitzant la multiconnexió amb els partits en joc. En aquella època, aquesta idea semblava desgavellada, sobretot per les dificultats tècniques que comportava. Per "Carrusel" ha passat tot un ventall de grans professionals: José Joaquín Brotons, Ramón Gabilondo, Joaquín Durán, Antonio Martín Valbuena... L'èxit d'aquest programa ha arribat fins a la música; Martirio cantava així: "*taquitos de jamón, chopitos y gambas, yo me jarto de comer y por la tarde le dejo pa' que escuche Carrusel*". Però, lluny que el temps li hagi passat factura, segueix sent capdavantera d'audiència, seguint amb la il·lusió heretada dels seus començaments i seguint fent història.

Retransmissió d'un partit de futbol per a Carrusel Deportivo, una de les grans apostes de l'emissora privada i que va captar l'audiència d'un nombrós públic

3.8.- Dues grans figures a la SER: José Luis Pecker i Joaquín Soler Serrano

---

José Luis Pecker va acompanyar a Bobby Deglané en el programa *Cabalgata Fin de Semana* des de que el truquessin, dos anys abans de la incorporació de Bobby, "per un contracte de 750 pessetes", el 1950. En aquests anys, Pecker és el conductor de nombrosos espais com el musical *Jaque a la Orquesta*, o en 1954, *Alegría para todos*, un espai que busca la solidaritat del públic i que compta amb reportatges realitzats en residències d'avis i col·legis-residències per a nens pobres o malalts, a Madrid. Per la gran quantitat de programes que té al seu càrrec, entre els que destaquen noms com

Rompa su disco, Lunes Deportivo, Música, Pareja Feliz, El nombre de la semana o Serenata a una estrella, Pecker rep el 1955 el premi Ondas a l'espectacle i a l'humor, que comparteix amb els mítics personatges Tip y Top. Tres anys després, rep l'Ondas al millor locutor espanyol.

Imatge del famós concurs *Medio Millón*, que després es va emetre per la televisió

El 1956, es posa al capdavant del concurs *Medio Millón*. Amb aquest programa, són 37 les emissores de la SER les que transmeten la veu en directe de José Luis Pecker en ple *prime time* nocturn. L'èxit no aconsegueix parar-lo, i continua treballant. Va ficar-se davant de programes com *Siga usted, Manos arriba* o *Con el agua al cuello*. És l'any 58, però, quan li

arriba el seu gran moment i es col·loca al capdavant de *Cabalgata Fin de Semana*, que el corona com un dels millors de tot el panorama radiofònic.

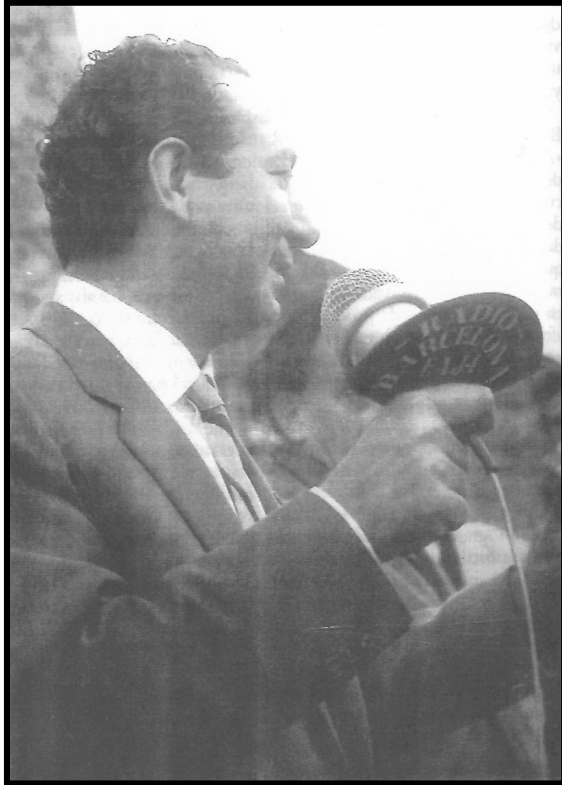
Document 7. Retransmissió del programa de José Luis Pecker sobre pel·lícules

“Hemos querido presentar aquí las historias comenzando por el principio. Y el principio es este, o puede serlo. Un principio matinal, sereno y mesurado que se irá complicando cuando al correr el día, comiencen esas tumultuarias emisiones llamadas ‘cara al público’, que tanto éxito tienen, y que son las que nos han brindado la idea de presentar esta película. Nuestras historias comienzan en un tiempo anterior. El locutor que les hemos presentado dando la clase de gimnasia, empezaba entonces a destacarse como bueno, y la muchacha acababa de ingresar en la emisora y apenas había tenido tiempo

de hacer otra cosa que enamorarse perdidamente de este chico guapo y vanidoso. Corrían, por lo tanto, tiempos mejores...”

Pecker en un altre moment dels seus concursos, espai que el va convertir en un personatge molt estimat

Joaquín Soler Serrano durant una intervenció a Radio Barcelona

Per la seva banda, Joaquín Soler Serrano va tenir una reaparició triomfal el 1958. Periodista murcià que havia treballat com a locutor, realitzador i guionista a RNE a Barcelona (1939-1941) i a Radio España de Barcelona (1941-1956), torna a Espanya després de la seva estada a Veneçuela, on més tard, als anys 80, fixaria definitivament la seva residència. Arriba a la Cadena SER després d'haver estat a Catalunya un dels personatges més coneguts, i haver treballat com agent artístic de cantants i artistes del món de l'espectacle. Soler Serrano arriba de nou a Barcelona, l'octubre de 1958, amb *“una mirada distinta, veo los programas anquilosados, superficiales, como si el tiempo no hubiese pasado (...)”*. Me desazona. En

*umbral de la era interplanetaria, cuando hasta los ‘sputniks’ (satèl·lits) llevan televisión, nosotros estamos empeñados en una radiodifusión doméstica, probablemente muy comercial, pero también muy poco humana*¹³. En aquestes declaracions, Soler Serrano va envejar també les emissions informatives, les notícies al minut de la ràdio veneçolana, que lògicament no podia posar en marxa a Espanya. En aquella època, el periodista va renegar el que havia fet anteriorment, *“tantos y tan variados programitas de pasatiempo y espectáculo”*, i no abandona la idea de poder realitzar grans reportatges sobre *“las gentes y sus angustias”*. Soler Serrano no sabia encara que, quatre anys més tard, el setembre de 1962, realitzaria el gran reportatge de la seva vida, amb la cobertura informativa de les inundacions del Vallès, que el consagrarien com l'estrella indiscutible de la ràdio espanyola.

Radio Barcelona inicia transformacions en la programació i aposta per l'espectacle, però també per l'agilitat i la rapidesa, per guanyar un espai propi com a mitjà de comunicació. I això s'aconsegueix en aquestes informacions radiades a les inundacions del Vallès, quan la ràdio privada aposta decididament per donar informació dels fets. Els

¹³ Entrevista de Manuel del Arco a Soler Serrano para la revista Ondas, número 141, 15 de octubre de 1958.

redactors i tècnics se'n van a la zona de la catàstrofe. Irurozqui, Martínez, Armengol i Esteban, són els encarregats d'explicar la situació, cada seixanta minuts.

Joan Armengol

“La típica frase de que una imatge val més que mil paraules, és molt discutible. Tant era l'efecte de la ràdio que per les inundacions del Vallès, de l'any 1962, Joaquin Soler Serrano, l'home que millor ha improvisat a la ràdio, va aconseguir la quantitat de 45 milions de pessetes d'aquella època, per una obra benèfica per ajudar a aquella gent. Va aconseguir que vinguessin des del Caudillo fins a ministres, perquè va ser un esdeveniment increïblement dolorós i que va tenir un ressò mundial enorme”.

Joaquín Soler Serrano havia tornat a Espanya per realitzar des de Radio Barcelona i per a tota la cadena nacional, un dels programes més seguits de l'època, *Avecrem llama a su puerta*, i que comptava amb el recolzament de l'empresa Gallina Blanca. Va començar a emetre's el 10 d'octubre de 1958, en el *prime time* nocturn dels divendres, acompanyat en la locució per Mario Beut a Barcelona i Luisa Fernanda Martí des de Madrid. La formula narrativa del programa, prèviament assajada a la televisió veneçolana, basava el seu èxit en un bon treball de producció en el procés de selecció dels afortunats, que complirien 'el somni de la seva vida', gràcies a la generositat de Gallina Blanca i la SER. Però aquest programa no era fruit de l'atzar, sinó que era el resultat d'un complex guió, que exigia la gravació prèvia d'uns 40 minuts de programa, i d'aquests, se seleccionaven els 28 finals que tenia de durada aquesta emissió setmanal.

Li agradaven les històries humanes i podia estar hores improvisant davant un micròfon

El fitxatge de Joaquín Soler Serrano coincideix amb un moment de greu crisi de lideratge comunicatiu de la Cadena SER després que Bobby Deglané deixés l'emissora. La gran estrella va ser fitxat per La Voz de Madrid, de la cadena de la Red de Emisoras del Movimiento (REM), on dirigiria *Las siete cabalgatas semanales*, una diferent per cada dia de la setmana. Aquesta incorporació a la REM va provocar que la SER tingués una gran necessitat de substituir a l'estrella amb sòlides alternatives. Una, des de la pròpia empresa, José

Luis Pecker; l'altra, un home de fora de la 'casa' però molt conegut pels patrocinadors, Joaquín Soler Serrano. La nit de dissabte a l'emissora privada, que encara posseïa el

prime time més important de la setmana, va passar a ser, el 1959, un duet amb Pecker i Soler Serrano, únicament interromput a les 22 hores pel 'diario hablado'. Aquell programa el dividien en dos: la primera part, a les 21.15 hores, començava el murcià amb l'emissió de *Varieté SIGMA 1959*, patrocinat per les màquines de cosir que prenién el mateix nom, i que es tractava d'un concurs per la promoció de nous valors artístics; després del parte, José Luis Pecker continuava amb *Cabalgata Fin de Semana*.

Jorge Arandes

“Dos personatges clau d'aquella època de la Ràdio Nacional van ser Juan Viñas, cap de programes i subdirector, i Juan Manuel Soriano, que era cap d'emissions, i feia doblatge de pel·lícules, a més de dirigir el 'Teatre Invisible'. Aquests dos van ser els primers noms de RNE que vaig conèixer al entrar perquè eren les dos persones que feien locució aleshores. Després van destacar molts altres com Miguel Ángel Valdedieso, Juan Luc, o Enrique Rubio... De les ràdios privades, Federico Gallo, Maruja Fernández, Maria Matilde Almendros, Ricardo Palmerola, Juan Ibáñez, Enrique Fernández, Pilar Montero, Enrique Casademunt, José Miret... A Ràdio Barcelona, Gerardo Estevan va ser un locutor estrella, i encara que avui en dia ja no se'l recorda, va ser un locutor modèlic. A Radio España va destacar clarament Joaquín Soler Serrano. Un gran realitzador va ser José Joaquín Marroquí, que era també guionista de Ràdio España. Tant amb aquest últim com a Estevan, me'ls vaig emportar a RNE perquè eren realment bons”.

3.9.- Els inicis de la televisió

De la mà de la tecnologia, i també sota el comandament d'Arias Salgado, arribava un esdeveniment d'enorme transcendència en la història de la comunicació a Espanya, com va ser la inauguració de les emissions regulars de TVE el 28 d'octubre de 1956. La televisió tindrà un fort procés de creació i consolidació de les estrelles radiofòniques del moment. Recursos humans i creatius, estratègies publicitàries assajades a la ràdio, programes i mites radiofònics... Tot és traslladat directament a la televisió en el període 1956-1965, que es va configurar com l'etapa més radiofònica de la televisió a Espanya. Els recursos humans de RNE (com David Cubedo, Matías Prats i Juan Guerrero Zamora), i de la Cadena SER (com els periodistes de *Cabalgata Fin de Semana*, Tico Medina i 'Yale', i el periodista esportiu Enrique Gil de la Vega 'Gilera'), cobreixen en 1957-1958 una part significativa de la programació de TVE, que emet també una adaptació de la sèrie radiofònica *Diego Valor*. Amb el patrocini d'una empresa de

joguines, TVE llança el 1958 aquesta sèrie amb els actors Ignacio de Paúl i Pilar Arenas, amb sorteigs de regals i joguines entre els nens que escriuen al programa.¹⁴

Als inicis de la televisió, la ràdio necessita reformular les emissions per contrarestar la influència de la petita pantalla. La informació és un gènere adient per al mitjà radiofònic i és l'aposta que fan els dirigents de RNE: *“Aquella etapa supuso una apertura y un profundo cambio de estilo en la programación de RNE. En el campo de la información, a primeros de enero de 1963 – que alguien calificó ‘el año de la radio’- se pasó de transmitir dos diarios hablados, otros dos cortos servicios y dos breves anticipos de noticias, a radiar diecinueve boletines –es decir, uno cada hora,- dándose entrada a los corresponsales –fijos y volantes- así como a transmisiones directas (tanto de España como del exterior) de acontecimientos de índole diversa”*.¹⁵

En aquest procés, a final dels seixanta, la ràdio necessita trobar un espai genuí i alguns radiodifusors veuen en la informació local una sortida d'especialització per al mitjà radiofònic. Davant la centralitat que assoleix TVE s'ha de reaccionar oferint espais en què es tracti l'actualitat local i comarcal i es comenci a aprofundir en les temes. La dècada dels setanta permet un canvi definitiu en la manera d'organitzar la graella. Ràdio Barcelona i Radio Peninsular són estacions capdavanteres en aquest procés de conquesta de parcel·les de llibertat. L'estratègia és aprofitar els espais culturals, mèdics, sobre les condicions de vida o l'economia domèstica, per oferir una anàlisi reflexiva sobre la vida quotidiana.

A l'actualitat, però, a la televisió hi ha un predomini de la fórmula del *talk-show* i l'exaltació de la participació de l'audiència a través del telèfon i amb una gran part dels programes presentats per antigues estrelles de la ràdio. Aquest model de fer televisió, està passant per una etapa amb característiques força similars a les de la ràdio.

3.10.- Cronologia de la ràdio als anys 50

1950

- **RNE emet el seu primer programa en català.** En condicions “úniques i excepcionals”, el centre emissor de Barcelona emet l'obra de teatre *El pati blau*, de

---

¹⁴ BAGET HERMS, JOSEP M. *Historia de la Televisión en España: 1956- 1975*. Madrid. Editorial Feed-Back, 1993.

¹⁵ MUNSÓ CABÚS, JOAN. *Cuarenta años de radio*. Barcelona. Editorial Picazo, 1980.

Santiago Rusinyol. La següent retransmissió en aquest idioma no es farà fins sis anys després, quan s'emeta una obra del mateix autor, *L'auca del senyor Esteve*.

1951

- ***Nous canvis en el control polític de la radiodifusió espanyola.*** Les emissores de la ràdio passen a dependre aquest any al nou Ministerio de Información y Turismo, que en l'etapa inicial d'Arias Salgado viurà una de les èpoques més fosques.

1952

- ***Torna a publicar-se la Revista Ondas.*** Sota els esquemes consolidats d'aquest tipus de publicacions, és una de les que més difusió i renom obtindran i que més temps trigarà en desaparèixer. Amb el seu nom es van crear, l'any següent, els Premis Ondas, els més importants de la radiodifusió espanyola, que a l'actualitat encara s'atorguen.

- ***Nova reestructuració de la radiodifusió espanyola.*** La manca de recursos tècnics de les emissores oficials feia impossible una cobertura a nivell de l'Estat amb càrrec a la pròpia Administració pública. La classificació tècnica, segons la última disposició oficial, deixa el panorama radiodifusor d'OM de la següent manera: emissores nacionals (20 quilovats de potència i propietat estatal); emissores comarcals (5 quilovats de potència) i locals (2 quilovats de potència).

1953

- ***L'Estat reconeix el dret d'emissió a la Conferència Episcopal.*** El Concordat signat aquell mateix any amb la Santa Seu faculta a l'Església espanyola per crear les seves pròpies emissores de ràdio. Aquesta circumstància donarà pas a un moviment radiodifusor típic d'aquesta època: les emissores parroquials, que funcionaran en un nombre molt elevat a diferents indrets del país.

- ***Es reconeix el dret de rectificació de ràdio.*** Degut al monopoli informatiu de RNE i a la manca d'un règim global de llibertats democràtiques, aquesta disposició passa absolutament desapercibuda per a la ràdio espanyola.

- ***La SER posa en marxa el 'Carrusel deportivo'.*** Un programa pioner i paradigmàtic del tractament radiofònic de la informació esportiva. El futbol, convertit en esport nacional i la quiniela que havia obtingut una gran implantació, constitueixen els ingredients bàsics d'un programa d'audiència obligada els diumenges a la tarda. Un precedent d'aquest tipus d'espai ha de buscar-se a el *Altavoz Deportivo* que havia posat en marxa uns mesos abans la Cadena Rato.

- **Creació d'una revista radiofònica.** Vinculada a la Red de Emisoras del Movimiento, que desapareixerà el 1965.

1954

- **Constitució oficial de la REM com a cadena de ràdio.** La Red de Emisoras del Movimiento, vinculada a l'aparell oficial del partit únic, manté distàncies amb les emissores FET, Estaciones Escuela i les sindicals. Aquesta nova cadena, a un bon nombre de capitals espanyoles, respondrà al indicatiu de 'La Voz de...'

1955

- **Aprofundiment en la informació radiofònica.** El canvi en els plantejaments de la informació radiofònica mundial, suposa la incorporació de l'explicació i de l'opinió en els programes de notícies. Es tracta d'aprofundir en les notícies més rellevants de l'actualitat i bàsicament en aquelles que afecten directament a l'entorn social i geogràfic de l'emissora. També en aquesta època, les grans cadenes americanes posen en marxa els butlletins horaris, que es generalitzarà a la resta de radiodifusions del món. La seva curta duració, d'entre dos o tres minuts, només permetrà donar els titulars de les diferents notícies produïdes en l'interval de 60 minuts.

- **El Congrés Nacional d'Enginyers de Telecomunicacions demana al Govern que s'interessi per la FM.** Aquesta nova forma de modulació, descoberta el 1935 per Edwin Amstrong, era totalment desconeguda a Espanya i oficialment no s'havia pres cap mesura pel seu foment.

- **La ràdio a la recerca del públic infantil.** Radio Barcelona posa en marxa *Tambor*, de A. Matías Guiu, que després de romandre professionalment 17 anys, arribarà a escenificar 6.900 contes infantils. A Radio Madrid, la parella mítica formada per *Pototo y Boliche* realitzaran programes semblants i en Radio España i Radio Tarragona, *Maginet*. Aquest últim va arribar a complir més de 50 anys en antena.

- **L'Estat Espanyol és el que posseeix major nombre d'emissores d'Europa.** El minifundisme del sistema radiodifusor no es redueix, sinó que augmenta. El panorama queda explicat amb aquestes dades: existeixen 64 EAJ privades (33 de la SER, 4 de la Cadena Rato, 4 de Radio Intercontinental i la resta de propietaris particulars); 63 són del Movimiento; 60 són 'Estaciones Escuela' i 6 emissores de RNE. A tot això s'ha d'afegir un nombre indeterminat d'emissores parroquials que a l'any 1958 van arribar a 200.

- **76 milions de receptors als Estats Units.** El camí que s'està iniciant a Espanya de cara a la implantació del mitjà, ofereix una plena consolidació en aquest país. El 96,4% de les cases americanes disposen, com a mínim, d'un aparell receptor, i

el 60% dels automòbils estan equipats amb una ràdio a transistors. Per altre costat, progressa la implantació de les emissores de FM: 674 vers 2.669 en OM.

1957

- **RNE instal·la a Madrid la primera emissora de FM.** La mesura té un caràcter experimental; en el mercat encara no hi ha aparells receptors que disposin d'aquest canal (que havien de ser d'importació).

- **Es crea la COPE (Cadena de Ondas Populares Españolas).** Vinculada a la Conferència Metropolitana, el seu objectiu serà el d'unificar el sector radiofònic eclesiàstic i fer possible la desaparició gradual de les emissores parroquials. En aquesta nova cadena s'integraran les noves ràdios que han de substituir a les anteriors: segons el Govern, una emissora para cada província amb una potència màxima de dos quilovats. Alguns bisbes no les arriben a posar en marxa, com és el cas de Barcelona.

1958

- **Primer pas en la racionalització del model radiodifusor.** Al finalitzar l'etapa d'autarquia econòmica i començar a obrir les finestres a l'exterior, la necessitat d'adaptar la radiodifusió espanyola a allò decretat als convenis internacionals, es fa inexcusable. El primer pas per l'atenuació del minifundisme es dona amb la promulgació d'un decret en el que s'obliga a les petites emissores d'OM a demanar el seu pas a FM. Es concedeix un període de cinc anys per procedir a les adaptacions necessàries. Moltes desapareixeran finalment.

1959

- **L'Estat Espanyol promou la fabricació de receptors de FM.** Donat l'escàs interès dels fabricants nacionals d'aparells i per facilitar l'execució del decret de l'any anterior, es donen certes avantatges als industrials del sector, encara que la mesura tindrà pocs resultats pràctics.

4. DE LA RACIONALITZACIÓ DEL SISTEMA A LA LLIBERTAT D'INFORMACIÓ (1963-1976)

L'entrada de Manuel Fraga Iribarne al Ministerio de Información y Turismo l'any 1962, suposa la consolidació de la política iniciada amb el Decret de 1958 i l'empenta necessària per a la seva implantació. Termina, així, el període de cinc anys per a que les emissores d'OM passaran a FM, moment en què també es redacta el Pla Transitori d'Ones Mitges, que recull l'adaptació al Pla de Copenhague. El Pla va estructurar el nombre d'emissores de cada cadena o situació geogràfica de la següent manera:

- RNE i la seva cadena complementària de Radio Peninsular, 15 emissores. (ampliable segons les necessitats del servei).
- Comarcals, 9 emissores. (Amb potències de 20 quilovats).
- Privades, 54 emissores.
- Cadenes institucionals del Movimiento: 18 emissores per a la REM, 16 per a la CAR i 19 per a la CES, més tres emissores de 20 quilovats d'instal·lació a la Península o a les Illes Canàries.
- En previsió a necessitats locals o comarcals, i amb la finalitat d'estimular l'ús de la FM, s'autoritza en 1965 la lliure instal·lació d'emissores transmeten únicament en l'anomenada gamma d'ones, autorització de la que farà ús la CAR que munta, anys després, 14 emissores d'aquestes característiques.

Amb aquestes mesures, el nombre total d'emissores durant els primers anys 60 es reduirà aproximadament a la meitat, quedant 181 en funcionament. Una xifra encara elevada si es compara amb la resta de radiodifusions europees.

4.1.- Arribada de la "Llei Fraga", el 1966

El juliol de 1962, Manuel Fraga Iribarne entra al Govern en substitució de Gabriel Arias Salgado. La primera promesa que va fer al prendre possessió del seu càrrec, va ser que la futura llei d'informació seria presentada a les Corts el desembre d'aquell mateix any. No era la primera vegada que s'anunciava una proposta semblant, però aquesta vegada les circumstàncies del país i els interessos del règim feien ja improrrogable una obertura informativa d'acord amb les exigències que plantejava la nova conjuntura històrica. Les Corts, no obstant, van tardar en aprovar la llei quatre anys.

Comité de premsa l'any 1966

La llei va ser determinada com una “lleï de transició i transacció”. Aquest últim concepte semblava indubtable des de dos punts de vista diferents. En primer lloc, perquè, com va reconèixer el propi ministre, pretenia ser “una lleï del possible en el nostre temps”; és a dir, un marc legal capaç de controlar i limitar l'espai de llibertat que estava sorgint a la societat espanyola, degut a uns canvis econòmics i culturals molt profunds. En segon lloc, perquè la nova lleï establia unes normes de joc més realistes i equitatives en les

relacions entre les tres grans forces que en matèria de comunicació reconeixia l'Estat franquista: l'Església, les empreses i el gegant aparell mediàtic-burocràtic del Moviment.

El marge d'ambigüïtat que la lleï deixava en qüestions essencials podia atribuir-se igualment a la seva naturalesa transaccional. Així, se suprimia la censura prèvia, donat els casos d'excepció i de guerra, però es van establir durs límits a l'exercici de la llibertat d'impremta.

Joan Armengol

“Hi ha una anècdota curiosa pel que fa al català durant la última dècada del franquisme. Hi va haver un any, al voltant dels 60, que vaig anar a cobrir la Missa de Montserrat, i hi va haver una gran nevada. La homilia, el Pare Escarré la feia en català, però jo havia d'introduir a vegades alguns comentaris en castellà perquè sinó no podíem emetre la Missa. Si la homilia durava uns 40 minuts, 30 eren en català. Jo sempre anava abans de la Missa i li preguntava de què parlaria, però aquell any no va seguir el guió, i va demanar llibertat pels presos polítics. Aquella gran nevada va fer que els que estaven pendents de la informació al govern, no fessin massa cas a la Missa ni al que el Pare Escarré va dir”.

4.2.- Radio Nacional de España a Barcelona, als 60

L'arribada d'Ezcurra a la direcció (1958-64) comporta l'inici de nous projectes i la incorporació d'altres professionals com Mercedes Requesens, Félix Benito Guitart,

Manuel Rato, Roser Espinosa i tants d'altres. També es renoven programes com el *El mundo rueda*, de Xavier Foz; *La nueva frontera*, amb Soler Serrano i José Joaquín Marroquí; l'espai destinat al públic femení *La radio en el hogar*, relitzat per Antonio Serra i Juan Antonio Fernández Abajo; *Tarjeta de visita*, amb Federico Gallo; *Historia del music-hall* i *A la luz del recuerdo*, de Sebastià Gasch i presentat per Xavier Foz; *El humor y la radio*, de Jaime Minstral; *Perry Mason*, sèrie dirigida per Juan Manuel Soriano; *Radioforum*, de Federico Gallo; *Relato seriado*, a càrrec d'Antonio Losada; i entre d'altres, *España para los españoles*, amb Maria Matilde Almendros, al capdavant des de 1964 fins 1977. Les figures de Radio Nacional a Barcelona seran moltes: Juan Lluch, Ricardo Palmerola, José María Monegal, Andrés Caparrós, Fernando Borderías, Ricardo Fernández Deu, José María Duran, Fernando Rodríguez Madero i el mític Luis del Olmo.

RNE ha creat diferents emissores de FM, seguint les indicacions governamentals. La programació d'aquest segon àmbit és dedicada la música. L'emissora de FM de RNE a Barcelona, creada el 1962, comença a emetre primer solament durant unes quantes hores a la tarda i la nit, i passa l'any següent a un horari des de les set del matí fins a les dues de la matinada. Poc després l'emissió arriba a les dinou hores diàries. L'autonomia programàtica del segon canal, com s'anomenen aquestes estacions de FM, s'interromp: el 1965, la FM de Barcelona es converteix en un simple repetidor i solament ofereix a tota la xarxa algunes audicions especials.

La dècada dels seixanta està marcada per una important entrada de divises gràcies al fet turístic i als treballadors que han hagut d'emigrar a Europa. Al mateix temps el capital estranger comença a instal·lar-se al nostre país i totes aquestes transformacions socials tenen una repercussió en l'oferta programàtica.

La substitució a la direcció de Luis Ezcurra per Jorge Arandes està marcada per la continuïtat. S'inauguren els equips de FM instal·lats al Tibidabo el 18 de juliol de 1964 i comencen les emissions de Radio Peninsular a l'OM, l'emissora comercial de Catalunya, al gener de 1966. RNE a Barcelona ha anat incorporant radiofonistes i ha creat un estil propi en què s'imposen diferents espais, com el famós consultori d'*Elena Francis*, el programa matinal *Gran Mercado*, amb Andrés Caparrós, o *La radio en marcha*, de Luis del Olmo. Però la innovació ve de la mà de Pedro Ruiz en programes com *El ritmo de los pasos* o el *Gran reportaje*, en què s'intenta que la tècnica estigui al servei de l'acció creadora. En aquesta línia innovadora Arandes ha impulsat un nou programa que marcarà un abans i un després i es mantindrà en antena durant unes

quantas dècades, en estem referint a *Protagonistas*. El director encarrega a Pepe Ferrer un nou programa en la franja matinal, inspirat en un espai de la ràdio italiana. Poc després, l'any 1973, Ferrer és substituït per Luis del Olmo i el radiofonista transforma l'espai en un gran magazín. L'equip està compost, sota la direcció i presentació de Luis del Olmo, pel productor Antonio Rúa i els col·laboradors Rosa María Alonso, Pedro Macía i Fernando Rodríguez Madero. Luis del Olmo aconsegueix situar-lo en els primers llocs d'audiència i donar-li una orientació molt personal que en garanteix la premanència en les tres cadenes diferents en què s'ha emès des d'aleshores: RNE, Cadena COPE i Onda Cero.

En la temporada 1974-75, amb Arandes al capdavant de RNE, l'oferta radiofònica inclou: "*Cara a la ciudad, cara a la provincia*", de José María Durán y José Luis Agudo; '*A debate*', de Antoni Serra; '*Ibérica exprés*', de Luis del Olmo –con Eduardo Alarcón y Jesús Mariñas-; '*Vivencias*', de José Ferrer, '*¿Conoce Barcelona?*', de Juan Lluch, o '*Especial madrugada*', de Miguel Rey".¹⁶ L'espai informatiu *Panorama*, amb tres edicions, s'encarrega a José María Duran, Miguel Cueto y Emilio López Valls.

4.2.1.- El naixement de la ràdio comercial, Radio Peninsular

Radio Peninsular és la xarxa comercial de RNE i emet publicitat, creada l'any 1960 amb una estació a Madrid i set centres emissors, un d'ells ubicat a Barcelona, que s'inaugurarà quatre anys després. Radio Peninsular neix per gaudir dels beneficis que pot reportar la publicitat radiofònica. La idea és organitzar els espais publicitaris i els anuncis en blocs centralitzats i d'aquesta manera assolir una continuïtat.

Maria Matilde Almendros estava al capdavant d'un programa sobre moda a Ràdio Peninsular. A la imatge, amb les seves col·laboradores

¹⁶ MUNSÓ CABÚS, JOAN. *Cuarenta años de radio*. Barcelona. Editorial Picazo, 1980.

Els canvis que s'estan produint a la societat espanyola afavoreixen la consolidació de Radio Peninsular. La incorporació de Jorge Arandes a la direcció de Barcelona confirmarà els seus èxits. Els primers anys sobresurten espais com els de Juan Viñas, *Tic Tac*; el de Joan Lluch, *Audioprograma*; el de Juan Antonio Fernández, *La radio en el hogar*; el de Joaquín Soler Serrano, *La nueva frontera*; *Teleobjetivo*, de Federico Gallo; el consultori d'Elena Francis i el programa *Belleza y hogar*, amb els guions de Juan Soto Viñolo i les veus de Maruja Fernández i Pilar Morales. Més tard, a la dècada dels setanta, es transmet *Gran mercado* de tres hores diàries, dedicat a les dones i que comença Joaquín Soler Serrano i continua Juan Lluch, Miquel Rey, Ricardo Fernández Deu, Andrés Caparrós i José Luis Blanco; *Tercer tiempo* i *En profundidad*, editats i presentats per José María Duran; *Parlem-ne*, un espai en català realitzat per Antonio Serra; *A toda radio*, de Luis del Olmo; *Vivir en Barcelona*, d'Antonio Serra, o *Rock en la noche*, d'Àngel Casas i amb Constantino Romero com a presentador.

4.3.- Cap a la Transició (1969-1975)

El 1969, el general Franco, seguint els consells de Carrero Blanco, va nomenar un nou Govern, on José Solís i Manuel Fraga van perdre les seves carteres ministerials. El juliol d'aquell mateix any, Joan Carles de Borbón va ser proclamat per les Corts successor de Franco com a cap d'Estat a títol de rei.

L'assassinat per ETA del president del Govern, Carrero Blanco, el desembre de 1973, a més de ficar en dubte l'eficàcia dels serveis de seguretat, havia marcat el començament d'una imparable escalada terrorista. La gran repressió iniciada pel Govern, lluny d'acabar amb el terrorisme etarra, va afavorir encara més a l'oposició democràtica i va deixar al règim en una situació d'aïllament internacional que no es recordava des de la dècada dels 40.

La mort de Franco el 20 de novembre de 1975 després d'una llarga agonia, es produïa en un moment extremadament delicat per al règim. La crisi econòmica internacional, desencadenada el 1973, va frenar el desenvolupament econòmic espanyol dels últims anys. Les tasses de l'atur i la inflació es van disparar a nivells alarmants. En una Europa en plena crisi econòmica, als excedents de mà d'obra els hi faltava els tradicionals recursos a l'emigració. No menys inquietant va ser l'horitzó polític internacional. El setembre de 1974, el rei del Marroc, Hassan II, aprofitant la crítica situació per les que

passava el règim, va obligar al Govern de Franco a cedir a les seves pretensions anexionistes sobre el Sàhara.

Quan va morir el dictador, la premsa espanyola li va rendir el seu últim tribut en termes que anaven des de l'elogi de la Premsa del Moviment, fins el reconeixement, més o menys forçat o sincer, segons els casos, de les demás publicacions per la seva llarga trajectòria al capdavant de l'Estat. El 12 de novembre de 1975 es va constituir el nou Govern del regnat de Joan Carles I i de la presidència de Carlos Arias Navarro.

4.4.- Cronologia de la ràdio als anys 60 i durant l'última etapa del franquisme

---

1960

- **Augmenta el nombre de receptors a Espanya.** Segons dades del Statical Year Book de la UNESCO, en cinc anys el parc d'aparells receptors de ràdio quasi s'ha doblat, amb el conseqüent impuls del mitjà i la seva millora constant d'oients. La xifra total és de 4.550.000 receptors, dada que dona un promig de 144 per cada mil habitants.

- **La SER crea la primera emissora comercial en FM.** Amb caràcter independent i experimental, la primera xarxa privada de radiodifusió, posa en marxa a València una FM que encara avui existeix, Radio Mediterráneo.

- **RNE crea una xarxa comercial de ràdio.** Seguint l'objectiu de deixar el primer programa lliure de publicitat i donar pas a una cadena estatal de tipus comercial, des de Majadahonda, Madrid, comença a emetre's Radio Peninsular. Uns anys més tard, disposarà de diferents emissores en altres punts d'Espanya, com a Barcelona.

- **Retransmissió del 'diario hablado' de RNE.** Torna a regular-se la obligatorietat de connectar amb els dos serveis informatius diaris de la ràdio oficial.

- **Alberto Oliveras posa en pràctica la 'ràdio-salvavidas'.** Sobre models d'alguns programes de la ràdio francesa i com continuació d'algunes experiències aïllades en motiu de tragèdies col·lectives, la Cadena SER incorpora al discurs radiofònic un gènere programàtic específic en un context polític i social en el que la desgràcia només podia ser entesa com un fatalisme o un designi de voluntat superior.

1961

- **Creació de la CES (Cadena de Emisoras Sindicales).** El sindicat vertical és un dels aparells del règim que encara no disposa de mitjans de comunicació radiats, que funcionen de manera coordinada. Abans de la seva integració en RCE, arribarà a tenir 50 emissores, tres de les quals estaran a Catalunya (Girona, Tàrrrega i Tortosa).

1963

- **Es fa efectiva la clausura de moltes emissores locals.** L'arribada de Manuel Fraga al Ministerio promou l'aplicació del Decret de 1959. Desapareixeran moltes ràdios institucionals, privades i locals, sobretot les parroquials.

1964

- **Pla Transitori d'Ones Mitges.** Es tracta del complement de normatives anteriors al sentit de limitació del minifundisme i aplicació dels acords de Copenhague. A grans trets, consolida un oligopoli radiodifusor al que tenen accés només els aparells polítics del règim, l'Església i una cadena privada.

- **Es donen les normes per a la fabricació dels aparells en FM.** La mínima infraestructura tecnològica de la indústria radioelèctrica i la necessitat d'atendre la demanda televisiva, continua deixant al marge la fabricació de receptors que disposin d'aquest tipus de canal. Per això, es potenciaran les mesures de foment per part de l'Administració.

- **RNE emet el primer espai periòdic en català.** Sense sortir del folklorisme, *Evocacions Catalanes* del Mestre en Gai Saber, Felip Grauga, representa un espai testimonial en la programació d'aquesta emissora estatal.

- **La indústria fonogràfica inicia la seva penetració a la ràdio espanyola.** Com ja havia succeït als Estats Units, la indústria fonogràfica espanyola necessita d'un altaveu promocional pels seus productes. La radiodifusió del nostre país incorpora tímidament la figura del disc-jockey i la Cadena SER posa en marxa programes musicals específics per a joves com *El gran musical*, o *Los 40 Principales*, que acabarà sent la llista d'èxits més important del país. La ràdio es connecta cada dia amb el màrqueting.

1965

- **Segueix progressant l'audiència.** El indicador d'aquest augment el dona el nombre d'aparells de ràdio, que en aquests anys arriba als 6.475.000, amb el que s'estableix un percentatge de 201 receptors per cada mil habitants. La competència televisiva comença a sorgir efecte i potser per això, les estadístiques del país estan per sota d'altres europeus.

- **Normativa per a les emissores de FM.** Passats dos anys de la promulgació del Pla tècnic d'OM, es concreta la obligació de que totes les ràdios d'OM emetin simultàneament en FM.

1968

- **'Paraula i pensament', programa setmanal a RNE de Barcelona.** Es tracta del primer programa no exclusivament folklòric produït per RNE. Quatre anys abans i, en primeres retransmissions amb caràcter bilingüe, Salvador Escamilla havia posat en marxa a Radio Barcelona, *Radioescope*, un espai diari amb pretensions populistes i que es convertiria en una espècie de símbol de la ràdio en català.

- **Obligació de retransmetre un percentatge de música en català.** La progressiva penetració de les multinacionals discogràfiques i l'explosió en el món de la música pop, incideixen en la programació de les emissores espanyoles. La resposta de la censura radiofònica és la d'obligar a l'emissió d'una cançó estrangera per cada tres d'espanyoles. La disposició es controla per mitjà de les fulles de radiació de discos que supervisen directament les Delegacions del MIT.

1970

- **La ràdio-diversió, objectiu dels programadors de les emissores.** Una enquesta del MIT posa en evidència que la programació de la ràdio espanyola està dedicada bàsicament a la música i a la distracció. La publicitat arriba a un 10% del total d'hores d'emissió. La competència de la televisió comença a modificar els plantejaments pragmàtics pel que fa a la ubicació horària dels espais. Es mantenen les constants del discurs radiofònic, però s'intenta una obertura temàtica que es consolidarà en els propers anys amb l'aparició dels *magazines*.

1971

- **Els sectors de l'alimentació i begudes, màxims inversos publicitaris.** L'audiència, massivament femenina, fa que les empreses de productes que compra habitualment la mestressa de casa, dediquin bona part de la seva inversió en propaganda en les emissores.

1972

- **Neix Hora XXV, a la Cadena SER.** Sota una idea de Antonio García Calderón, la principal cadena de ràdio a Espanya, posa en marxa un dels programes que més jugarà amb la permissivitat de la censura franquista. Martín Ferrand, va dirigir un programa sobre temes d'actualitat, en format típic de *magazine* i amb una dosis d'informació esportiva. Dosis que va anar augmentant amb l'aparició d'un fenomen radiofònic protagonitzat per José Mª García. En aquesta època, es descobreix també una franja horària d'audiència milionària que comença quan s'apaga el televisor.

1974

- **Integració de la CAR al Movimiento.** En els anys finals del règim franquista, quan aquest busca una sortida per mantenir-se, procedeix a la unificació de totes les branques ideològiques del corporativisme. Aquesta mesura suposa la unió de les Estaciones Escuela a la xarxa del Movimiento, pas previ per la creació de Radio Cadena Española.

1975

- **La mort de Franco augmenta el control sobre la ràdio.** La desaparició del dictador significa per la radiodifusió espanyola tres dies de connexió obligatòria amb RNE i la presència de la policia a totes les emissores. Fins la celebració de les primeres eleccions democràtiques, la pressió de la censura es farà més forta per impedir que la ràdio informi sobre l'activitat de la creixent oposició. L'índex de sancions i multes, que al final quedaran sense aplicar, augmentarà aquest any considerablement.

- **Conferència europea de distribució de freqüències.** Es reuneix a Ginebra, amb la participació de representats d'un centenar de països de totes les àrees geogràfiques del món (a excepció d'Amèrica), i distribueix les freqüències d'Ones Llargues i Mitges. A l'anterior distribució, el 1948 a Copenhague, Espanya no va assistir. En aquesta ocasió, el país disposarà de freqüències internacionals i s'obtindran xarxes sincronitzades.

- **Creix la inversió publicitària radiofònica.** Sobre un total de 40.000 milions de pessetes d'inversió publicitària controlada a Espanya, la ràdio obté un 10%, ocupant el sisè lloc entre els mitjans de comunicació de masses.

- **La ràdio comença a guanyar credibilitat informativa.** No obstant el monopoli que RNE exerceix en el camp informatiu, una enquesta del Institut de l'Opinió Pública demostra que els ciutadans escolten amb més freqüència les notícies per la ràdio que no les llegeixen per la premsa.

1976

- **Neix Radio 4.** RNE a Barcelona posa en funcionament a finals d'aquest any, la primera emissora que emet totalment en català, en FM i amb poca potència de sortida, que fa que el seu àmbit de difusió sigui molt reduït. Paral·lelament a aquest fet, algunes emissores comarcals a Catalunya comencen a emetre percentatges majoritaris de la seva programació també en català. Coincidint amb la primera etapa de la implantació real de la FM, altres ràdios d'OM, converteixen a aquest segon canal en l'especialitzat lingüísticament, emetent totalment o també en percentatges importants, en català.

CONCLUSIÓ

L'anàlisi de la programació radiofònica durant el franquisme, tant en l'emissora pública com en les privades, posa de manifest la necessitat dels espanyols d'evadir-se de la realitat quotidiana, marcada per les pressions del poder polític, sobretot durant la primera etapa de la dictadura. Tant és així, que en moltes ocasions un programa de ràdio suposava una cita obligada en la vida de moltes persones. La ràdio es va convertir, com s'ha explicat al Treball Final de Carrera, en l'entreteniment que bona part de la població escoltava per oblidar la jornada. L'evolució constant del mitjà radiofònic es va consolidar, d'una banda, pel progrés econòmic del país; i per l'altra, per la necessitat d'informació que tots els ciutadans en aquells moments buscaven i requerien.

Aquesta recerca d'informació verídica per part de la ciutadania queda enfrontada directament amb l'oficial, ja que aquesta última només oferia una versió adaptada al règim i, en moltes ocasions, hi havia notícies que les ometien. Això, afegit a la forta censura de les dues primeres dècades, explica la desinformació que els ciutadans van patir en aquella època. Notícies, no obstant, que la població interioritzava degut a que no hi havia cap altra alternativa per conèixer els fets i successos.

Aproximadament durant els últims 15 anys de dictadura, el règim va patir una davallada en les seves estrictes ordres. Elsensors van començar a ser més permissius i a revisar bastant superficialment tot allò que s'emetia per la ràdio a Espanya. Aquest fet s'explica pel desgast del règim i la seva pròpia obertura, i per la forta proliferació de programes de varietats i que feien molt complicada la feina dels supervisors. En aquest sentit, ha estat important la versió aportada pels locutors veterans, Jorge Arandes i Joan Armengol, que van descriure fidelment l'evolució de la censura a partir dels 60 i com cada vegada més, es tolerava la introducció de novetats o del català, impensables en un primer moment.

Amb tot, la ràdio va ser durant els quasi 40 anys de règim, una alternativa a la rutina, amb programes dedicats a diversos públics i edats, fet que es diferenciava de la premsa que hi havia fins aleshores. Així, la ràdio es va convertir en un mitjà popular, d'entreteniment i d'informació, encara que amb estrictes limitacions al principi, i més permissives durant la última etapa.

BIBLIOGRAFIA

Bibliografia catalana:

CUNÍ, JOSEP. *La Ràdio que triomfa: l'abecedari d'això que en diem magazín*. Barcelona. Editorial Pòrtic, Eines de Periodista. 1999.

FRANQUET, ROSA. *Història de la ràdio a Catalunya al segle XX (de la ràdio galena a la ràdio digital)*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Direcció General de Radiodifusió i Televisió, 2001.

FRANQUET, ROSA. *Història de la radiodifusió a Catalunya (del naixement al franquisme)*. Barcelona : Edicions 62, 1986.

FRANQUET, ROSA. *Ràdio Barcelona: setanta anys d'història (1924-1994)*. Barcelona. Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1994.

GALÁN, LUIS. *Después de todo, recuerdos de un periodista de la Pirenaica*. Barcelona. Editorial del Hombre Anthropos. 1988.

GUILLAMET, JAUME. *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya (1641-1994)*. Barcelona. Editorial La Campana, 1994.

MARTÍ, JOSEP M. *La Ràdio a Catalunya: estructura del sistema radiodifusor català*. Amb la col·laboració de Montse Bonet, Juan Jose Perona i Montse Salvador. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació, 1996.

MUNSÓ CABÚS, JOAN. *Cuarenta años de radio*. Barcelona. Editorial Picazo, 1980.

PÀMIÉS, TERESA. *Ràdio Pirenaica: emissions en llengua catalana de Radio España Independiente (1941-1977)*. Barcelona. Cossetània Edicions, 2007.

SALILLAS, JOSÉ MANUEL. *50 años de EAJ 15: Radio Associació de Catalunya, Radio España de Barcelona*. Barcelona. Editorial Picazo, 1980.

VARIOS, *Breu historia dels programes en català a RTVE*. RTVE, Barcelona. 1980.

Bibliografia espanyola:

BAGET HERMS, JOSEP M. *Historia de la Televisión en España: 1956- 1975*. Madrid. Editorial Feed-Back, 1993.

BALSEBRE, ARMAND. *En antena: 75 anys de ràdio a Espanya*. Serveis de Documentació de la Cadena Ser. Promotora General de Revistas, DL. Madrid, 1999

BALSEBRE, ARMAND. *Historia de la radio en España*. Madrid. Editorial Cátedra, 2001.

BALSEBRE, ARMAND. *El Lenguaje radiofónico*. Madrid. Editorial Cátedra, 1994.

CASTELLÓ ROVIRA, JUAN. *La radio amordazada*. Sedmay ediciones. 1977.

DÍAZ, LORENZO F. *La Radio en España: 1923-1993*, amb pròleg de M. V. Montalbán. Madrid. Editorial Alianza, 1992.

FRANQUET, ROSA. *La Radio: de la telegrafía sin hilos a los satélites (cronología 1780-1984)*. Madrid. Editorial Mitre, cop. 1985.

GARITAONANDIA, CARMELO. *La Radio en España (1923-1939): de altavoz musical a arma de propaganda*. Bilbao: Servicio Editorial. Universidad del País Vasco, 1988.

IMBERT, GÉRARD. *Elena Francis, un consultorio para la transición. Contribución al estudio de los simulacros de masas*. Barcelona. Editorial Península, 1982.

MARTÍ, JOSEP M. *Modelos de programación radiofónica*. Barcelona. Editorial Feed-Back, 1993.

NIETO, MIGUEL ÁNGEL. *Bobby Deglané, el arquitecto de la radio española*. Ediciones B, Barcelona, 2004.

SOTO VIÑOLO, JUAN. *Querida Elena Francis*. Barcelona. Editorial Grijalbo, 1995.

Arxius sonors:

BIBLIOTECA NACIONAL DE CATALUNYA. Documents extrets dels arxius sonors de Ràdio Barcelona, de l'última etapa del franquisme.

PÀGINES WEB.

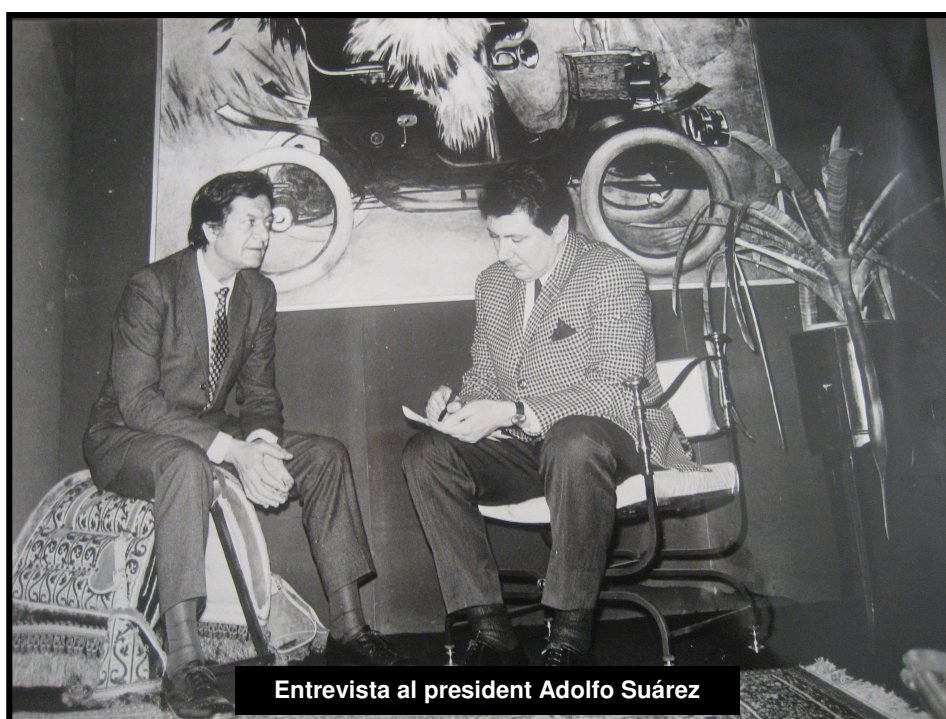
<http://perso.wanadoo.es/ignacio122/html/archivo.html>

<http://fonotecaradio.blogspot.com/>

ANNEX I ARXIU FOTOGRÀFIC DE JOAN ARMENGOL

Joan Armengol, locutor de Radio Barcelona i del que hem obtingut importants declaracions durant el treball acadèmic, va aportar també part del seu arxiu fotogràfic. Aquest, ha anat augmentat al llarg dels anys degut a la seva àmplia trajectòria com a entrevistador. A més, algunes fotografies mostren diversos premis rebuts i obsequis d'amics i artistes. Tota una història gràfica d'una vida marcada pel micròfon.

Joan Armengol amb la cantant Montserrat Caballé

Entrevista als pallassos més famosos de la televisió, la família Aragó

Entrevista a l'actor Paco Martínez Soria

Armengol amb l'escriptor José Saramago

Entrevista a l'escriptor català Josep Pla

Entrevista al grup musical *The Beatles*

Entrevista al músic i compositor català Pau Casals

ANNEX II. PREMIS ONDAS DE RÀDIO

1954

Eugeni D'Ors (títol pòstum)

Per la seva activitat cultural a la ràdio.

José Ramón Alonso

Per les seves cròniques d'actualitat espanyola i estrangera.

Guillermo Sautier Casaseca

Pels seus populars serials.

Juan Viñas Bona

Per la seva actuació com a locutor als campionats de hockey.

Antonio Calderón

Per la seva tasca a la direcció de programes de ràdio.

Petrita Tamayo

Per la seva actuació com a locutora en el Festival de Cinema de San Sebastià.

Bobby Deglané

Animador de programes com *Cabalgata Fin de Semana*.

José Iglesias El zorro

Millor atracció internacional de l'any.

Maribel Alonso

Millor actriu (Madrid)

Encarna Sánchez

Millor actriu (Barcelona)

Pedro Pablo Ayuso

Millor actor (Madrid)

Isidro Sola Llop

Millor actor (Barcelona)

1955

Luisa Fernanda Marti

Millor locutora, Radio Madrid

Radio Madrid

Millor programa esportiu, Carrousel

José Luis Pécker

Millor Locutor, Radio Madrid

Radio Madrid

Pel programa *Jaque a la orquesta*

El show de Tip y Top

Com atracció nacional

Radio Nacional de España en Barcelona

Pel programa benèfic

Luis Durán

Millor director de programes

Gilera

Millor periodista esportiu

Radio Barcelona

Millor programa Infantil "Pau Pi"

Matías Prats

Millor locutor esportiu, RNE

Fernán

Millor locutor, Radio Madrid

Federico Gallo Lacárcel

Millor locutor i periodista, RNE Barcelona

Joaquín Soler Serrano

Millor locutor i escriptor, Radio España en Barcelona

Rafael Santisteban

Millor locutor i animador

1957

Ángel de Echenique

Millor locutor, Radio Intercontinental Madrid

Juanita Ginzo

Millor actriu, Radio Madrid

Juan Manuel Soriano

Millor actor, RNE Barcelona

Armando Blanch

Millor director de programes, Radio Barcelona

Enrique Franco

Millor tasca musical, RNE Madrid

1958

Luisa Fernanda Martí

Millor locutora, Cadena SER

José Luis Pécker

Millor locutor, Cadena SER

Luis Durán

Millor director, Cadena SER

Enrique González Estefani

Millor guionista, RNE

Padre Venancio Marcos

Millor tasca religiosa, RNE

Vicente Marco

Millor tasca esportiva, Cadena SER

Mario Beut
Millor actor, Radio Barcelona

Blanquita Álvarez
Millor locutora, TVE

Jorge Arandes
Millor locutor, RNE Barcelona TVE

1959

Nuria Espert
Millor actriu

Adolfo Marsillach
Millor actor

Delita Brioso
Millor locutora, REM

Raúl Matas
Millor locutor, Cadena SER

Teodoro Delgado
Millor director, REM

Martín Navas
Millor tasca esportiva, REM

Maruja Molina
Millor locutora, RNE

Joaquín Soler Serrano
Millor locutor, Radio Barcelona